

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské výchovy

VLIV DYSFUNKČNÍ RODINY NA VÝVOJ DĚTÍ

Bakalářská práce

Autor: Martina Kubová
Vedoucí práce: Mgr. Lucie Šallé

Olomouc 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Mohelnici dne 4. 11. 2016

Kubová Martina

.....

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala Mgr. Lucii Šallé za odborné vedení bakalářské práce, za její cenné připomínky, podporu, trpělivost a ochotu, kterou mi po celou dobu projevovala.

OBSAH

ÚVOD	3
1 RODINA	5
1.1 Základní typologie rodin	6
1.2 Funkce rodiny	7
1.3 Faktory ovlivňující rodinné prostředí	9
1.4 Poruchy funkcí rodiny	10
1.5 Dítě a jeho potřeby	12
1.6 Následky poruch funkcí rodiny	15
2 DYSFUNKČNÍ RODINA	16
2.1 Typologie dysfunkčních rodin	17
2.1.1 Typologie dysfunkčních rodin dle výchovných stylů rodičů	17
2.1.2 Typologie dysfunkčních rodin dle rodinné patologie	20
2.2 Dysfunkční rodina v souvislosti s rodičovstvím	21
2.3 Materiální a sociální problémy dysfunkční rodiny	22
2.4 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě	23
2.5 Následky týraní, zanedbávání a zneužívání dítěte	27
2.5.1 Poruchy související se zanedbáváním	27
2.5.2 Poruchy související s fyzickým týráním	29
2.5.3 Poruchy související s psychickým týráním	29
2.5.4 Poruchy související se sexuálním zneužíváním	30
3 PRÁCE S DYSFUNKČNÍ RODINOU	31
3.1 Legislativní vymezení práv dítěte	31
3.2 Orgán sociálně-právní ochrany dětí	32
3.3 Sanace rodiny	33

3.4	Sociální pedagog a dysfunkční rodina	35
4	VÝZKUMNÁ ČÁST	38
4.1	Výzkumné cíle	38
4.2	Kvalitativní výzkum	38
4.3	Základní charakteristika případové studie	39
4.4	Sběr dat, mlčenlivost, výběr respondentů, vyhodnocování dat	40
4.5	Případová studie	41
4.5.1	Případ č. 1	41
4.5.2	Případ č. 2	48
4.5.3	Případ č. 3	53
4.5.4	Případ č. 4	59
4.6	Analýza zjištěných údajů v konfrontaci s odbornou literaturou	65
	ZÁVĚR PRÁCE	71
	POUŽITÁ LITERATURA	73
	SEZNAM PŘÍLOH	76
	Příloha č. 1	77
	Příloha č. 2	78

ÚVOD

„Oženit se, založit rodinu, přijmout všechny děti, jež přijdou, zachovat je na tomto nejistém světě a dokonce, bude-li to možné, je trochu vést, to je podle mého přesvědčení nejzazší meta, jíž může člověk dosáhnout.“ (Franz Kafka)

Ve své bakalářské práci se budu zabývat problematikou dysfunkční rodiny a tím, jaký má tato rodina vliv na vývoj dítěte.

Je všeobecně viditelné, jak se mění doba, společnost, vnímání rodiny. Většina z nás vyrůstala v harmonických rodinách, které nám poskytovaly domov, lásku, bezpečí, pocit jistoty a připravovaly nás na budoucí život.

Dnešní hektická a materialistická doba bohužel často klade vysoké nároky na rodiče, kteří se ve své snaze obracejí k materialistickému pojetí proto, aby dostatečně zabezpečili své rodiny a dále mohli v budoucnu pomoci svým potomkům. Změnilo se i postavení ženy (matky) v rodině. Rodiče se dnes díky dostupným nabídkám stále více věnují sami sobě (své kariéře, vlastním zájmům, vzdělávání). Přitom však mnohdy zapomínají na svou nejdůležitější roli, a to je být dobrými a láskyplnými rodiči, ochránci a rádci. Ale kdo jiný dokáže nahradit rodičovskou péči, lásku, výchovu - snad škola, učitelé, vychovatelé? Ne, je zřejmé, že úloha rodiny a rodičů je nezastupitelná a nenahraditelná. Hodnotový systém rodičů je často nastaven tak, že na děti nezbývá čas, dítě je pak ochuzeno, nemá dostatek citu, péče, jistoty a svým způsobem strádá. Hledá pro sebe nové cesty, jak na sebe upozornit, jak se realizovat, tím je však ohroženo okolní společností a také sociálně patologickými jevy s ní spojenými.¹

V dnešní společnosti žije spousta dětí, které nežijí v optimálních podmínkách. Jsou zanedbávány duševně, fyzicky, emočně, nebo jsou dokonce týrány. Bohužel je nutné říci, že se to netýká pouze dysfunkčních rodin. V dnešní době je toto emoční a duševní zanedbávání patrné i u rodin úplných a zabezpečených.

Téma bakalářské práce jsem si zvolila z osobních důvodů. Cílem mé bakalářské práce je poukázat na to, jakým způsobem může dysfunkční rodina ohrozit nebo ovlivnit optimální vývoj dětí. Prostřednictvím konkrétních případových studií, rozhovorů a konfrontace s odbornou literaturou se pokusím poukázat na to, jaký dopad má život v dysfunkční rodině na život dítěte.

¹ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2006, s. 179 - 189.

Teoretická část se bude s využitím odborné literatury zabývat vysvětlením základních pojmů souvisejících s rodinou, jako jsou funkce rodiny, poruchy rodiny, rodina a rodinné prostředí, následně se bude věnovat dysfunkčním rodinám, typologii dysfunkčních rodin, legislativě, práci s dysfunkční rodinou, možnosti využití sociálního pedagoga v kontextu s dysfunkční rodinou a tomu, co tyto rodiny mohou způsobit dětem, které zde vyrůstají a jak může být ovlivněn další život a vývoj dětí.

Druhá část je věnována praktické části, kdy využiji případových studií jednotlivých rodin. Začátek praktické části je věnován krátkému vysvětlení základních pojmů mého výzkumu pomocí odborné literatury, sběru dat, mlčenlivosti, výběru respondentů a vyhodnocování dat. Poté budou následovat případové studie a přepisy rozhovorů a nakonec vlastní analýza údajů v kontextu s odbornou literaturou.

1 RODINA

Pro každého z nás znamená rodina něco jiného. Od narození bezpodmínečně přímo ovlivňuje další osobnost dítěte v různých oblastech (tělesné, morální, sociální), dítě získává od svých rodičů určité biologické dispozice. Nenahraditelná je vzájemná souhra, soulad a interakce mezi rodiči a dětmi, důležitá v celém dětství, která se neustále rozvíjí a přetrvává, včetně období dospělosti a zralého věku. Rodina je pro dítě vzorem, podle kterého vidí svůj svět, seznamuje dítě s realitou okolního světa, brání ho před nástrahami dnešního světa. Dítě díky rodině získává různé hodnoty, postoje, názory, sociální dovednosti a postupně se připravuje na svůj samostatný život a na začleňování do dnešní společnosti.

Všeobecně se dá na základě odborné literatury říci, že rodina je základní socializační činitel s nenahraditelnou rolí, stojí na počátku rozvoje osobnosti, který dokáže v nejdůležitějších fázích přímo ovlivnit. Jednotně definovat a vymezit dnešní rodinu není možné, zvláště nyní, kdy tradiční kritéria rodin již dnes ztrácejí na významu (např. manželský svazek podmínka úplné rodiny, otec jako hlavní živitel rodiny). Děti se rodí do nesezdaných rodin, rodiny mají méně členů a tráví spolu čím dál méně času.

A. Giddens ve své knize uvádí, že uvnitř rodiny dochází k primární socializaci. Dítě prostřednictvím rodiny získává první kontakty se společností, s kulturou, s okolním světem. Svým vztahem a postojem k dítěti vštěpuje jedinci rodina jeho základní vzorce sociokulturního chování a myšlení, které dítě dále rozvíjí směrem ve vztahu k sobě samému, druhým lidem i okolí.²

Z. Helus se zmiňuje ve své knize o rodině jako o příbuzenském vztahu osob, kdy dospělí členové a členky přebírají zodpovědnost za narozené děti.³

Jiří Dunovský označuje ve své knize rodinu vzhledem k rozvoji dítěte a jeho socializaci jako průsečík života jedince a společnosti, kde rodina má nenahraditelnou a rozhodující úlohu.⁴

Běžný život však ukazuje, že každé soužití (rodina) nemůže poskytnout dítěti plnohodnotný rodinný život, který mu přinese pevné základy, bezpečí a životní jistotu

² GIDDENS, Anthony, SUTTON, Philip W. *Sociologie*. 2013, s. 308 - 309.

³ HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2007, s. 134.

⁴ DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1986, s. 10.

pro jeho další život. Některé rodiny nemohou zabezpečit harmonické rodinné prostředí - mohou jim v tom bránit nepříznivá ekonomická situace, postrádání základních rodinných hodnot, anebo nemají k rodičovství dispozice. Rodina a její chápání se mění s měnící se dobou, se stále novým životním stylem, s novým pochopením rolí členů rodiny (např. kdy matka nemusí být pečovatelka rodiny a otec její živitel).

1.1 Základní typologie rodin

B. Kraus ve své knize uvádí, že rodina je strukturovaný celek (systém), jehož smyslem a účelem je vytvořit bezpečný a stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.

Z tohoto hlediska můžeme dle něj rozdělit tyto typy rodin:

1. Rozdělení dle stavby rodiny:

- rodina nukleární (jaderná) - rodič(e) + dítě,
- rodina rozšířená (velká) - rodiče + dítě + blízcí příbuzní (prarodiče, tety a další).

2. Rozdělení dle tvorby rodin:

- rodina orientační - v této rodině jedinec vyrůstá,
- rodina prokreační - tento vlastní svazek později jedinec zakládá.

3. Rozdělení dle funkčnosti rodiny:

- funkční - zabezpečuje své základní funkce přiměřeně, vývoj dítěte je optimální,
- dysfunkční - plnění některých funkcí není plněno dostatečně, přitom ale není ohrožen celkový život rodiny,
- afunkční - rodina není schopna zajistit plnění základních funkcí, je narušen celkový život rodiny, zásadně dochází k negativnímu ovlivňování socializace a vývoje dítěte.⁵

⁵ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2014, s. 80.

Dle Dunovského pásma funkčnosti rodiny se rodiny dělí:

- funkční - rodina zajišťující dobrý vývoj a prospěch dítěte,
- rodina problémová - v těchto rodinách se vykytují poruchy některých funkcí, které však neohrožují rodinu jako celek ani vývoj dítěte, rodina je schopna tyto problémy vyřešit sama nebo využívá externí specializované pomoci odborníků, je potřeba rodinu sledovat a pracovat s ní,
- dysfunkční - v této rodině se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí, je ohrožena rodina jako celek i dítě a jeho vývoj, tato rodina potřebuje soustavnou specializovanou pomoc a péči,
- afunkční - rodina neplní vůči dítěti své základní funkce, dítěti škodí a vážně ho ohrožuje, specializovaná pomoc zvenčí, jako např. sanace, již není vhodná, v tomto případě je jediným řešením odebrání dítěte z rodiny.⁶

1.2 Funkce rodiny

Každá rodina by měla plnit základní funkce, je nutné ale zmínit, že tyto funkce se různě mění dle historického vývoje. V dnešní době má rodina zajistit jedincům útočiště před veřejným světem, rodinné prostředí je protiváhou veřejného prostoru, zvláště v sociálně slabém prostředí má být rodina pro jedince útočištěm a opěrným bodem.

V Krausově publikaci jsou uvedeny tyto funkce.

1. **Funkce biologicko-reprodukční** - někdy je taktéž označována jako funkce sexuální. Tato funkce je zásadní pro společnost jako celek, tak i pro jedince samotného. Společnost a život může existovat, pouze pokud se budou rodit děti a tím se vytvoří stabilní reprodukční základna. V kontextu dnešní doby se bohužel často stává, že tato základní funkce ustupuje do pozadí, jelikož je vnímána jako překážka kariérního růstu rodičů. Naopak v rodinách sociálně slabých je často tato funkce nadbytečná.
2. **Funkce sociálně-ekonomická** - úzce souvisí s ekonomickým systémem společnosti, jedná se o zapojení rodinných příslušníků do výrobní i nevýrobní

⁶ DUNOVSKÝ, Jirí. *Dítě a poruchy rodiny*. 1986, s. 28.

sféry v rámci pracovního procesu. Rodina se sama stává spotřebitelem, jde o zabezpečení finančních i materiálních prostředků, které zajišťují ekonomickou a materiální nezávislost rodiny.

3. **Funkce ochranná (zaopatřovací, pečovatelská)** - jedná se o zajišťování základních životních potřeb (biologických, zdravotních, hygienických) u dětí i ostatních členů rodiny. Před revolucí tuto funkci často zastupoval stát (důchodové a nemocenské pojištění, léčebny pro dlouhodobě nemocné, ozdravovny pro děti), dnes se stát pokouší z větší míry tuto funkci převést zpět na rodinu a očekává větší spoluúčast rodiny.
4. **Socializačně-výchovná funkce** - jde o přípravu dětí i mladistvých pro jejich život a působení na děti ve všech zásadních směrech (ekonomický, sociální, kulturní, mravní, estetický, zdravotní). V tomto procesu je také důležité zpětné působení mladší generace na starší (např. moderní komunikační technika). Zpětná vazba děti - rodiče - prarodiče je velmi důležitá pro dnešní společnost. Spousta rodin tuto funkci přesouvá na pedagogy a vychovatele s tím, že na ně přenáší nedostatky své vlastní výchovy, ale důležitá je spolupráce a vzájemná interakce mezi rodiči a specializovanými institucemi.
5. **Funkce rekreační, relaxační, zábavná** - se týká všech členů rodiny, jde např. o smysluplné využití volného času (dovolená, volnočasové aktivity). Tato funkce hraje svou nezastupitelnou úlohu týkající se nepřímé výchovy, kdy jedinci mohou formou volné zábavy získat různé postoje a návyky, které v budoucnu mohou dále využívat. Význam této funkce v poslední době stále narůstá, především z důvodu vhodného využití volného času.
6. **Emocionální funkce** - je jedinečná a zásadní, má jedinci poskytnout citové zázemí, lásku, bezpečí. Dnešní doba, přinášející neustálý nárůst rozvodovosti a časové vytíženosti rodičů, přispívá k tomu, že rodina tuto funkci neplní, jak by bylo zvláště pro dítě žádoucí.⁷

Pokud se zastavíme u sociálně-ekonomické funkce, z dostupné literatury vyplývá, že jde o schopnost rodiny zajistit materiální a finanční zdroje pro optimální chod rodiny a zdravý vývoj dítěte, což je úlohou rodiny a rodičů. Pokud rodina přestává zvládat tuto funkci z různých důvodů, může v určitých krizových situacích pomoci různými

⁷ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2014, s. 81 - 83.

sociálními opatřeními stát, tím ale nepřebírá zodpovědnost za rodinu, pouze jí po dobu nezbytně nutnou vypomáhá. I přesto, že ekonomické, materiální zajištění a soběstačnost rodiny jsou dnes velmi důležité a žádané, není vhodné stavět rodinné hodnoty pouze na těchto hodnotách, a tím pádem opomíjet další, stejně důležité rodinné funkce, které jsou mnohdy zvláště pro děti mnohem důležitější. Každá z funkcí má svou nezastupitelnou roli. Je důležité, aby se tyto funkce nehodnotily samostatně, ale spíše se vzájemně propojovaly, v tom případě pak mohou komplexně a pozitivně působit na dítě.

1.3 Faktory ovlivňující rodinné prostředí

Ve své další publikaci se Kraus věnuje rodinnému prostředí a faktorům, které na něj působí. Rodinné prostředí je nejdůležitějším činitelem pro správný vývoj a socializaci dítěte. Pokud je toto prostředí nevyhovující, existuje velké riziko vzniku sociální deviace či delikvence dítěte. Pokud rodina a její prostředí nedokáží plnit své funkce a uspokojit potřeby dítěte, mnohdy dítě své potřeby uspokojuje jinde. Rodinné prostředí ovlivňují různé faktory.

1. Demograficko - psychologické podmínky - jsou složeny ze dvou aspektů.

- Celková struktura rodiny - jde o komplexní působení rodiny - vztahy v rodině, vztah mateřský, sourozenecký, vztah s prarodiči, věk členů rodiny. Pokud se jedná o celkovou strukturu rodiny, jedná se o to, zda jde o rodinu úplnou nebo neúplnou, kolik je v rodině dětí, věkový rozdíl mezi partnery, mezi sourozenci. Všechny tyto aspekty mohou ale i nemusí být příčinami různých problémů v rodině.
- Vnitřní stabilita rodiny - jde o emocionální vztahy v rodině, atmosféru rodinného prostředí, rozvoj rodinného života. Pro rodinu a dítě je přirozeně nejdůležitější vztah rodičů a dětí, nemůžeme však nezmínit další rodinné vazby - rodiče a prarodiče, sourozenecké vztahy.

2. Materiálně - ekonomické faktory - zde jsou zahrnuty např. zaměstnanost rodičů, ekonomická situace rodiny, kvalita bydlení, materiální zabezpečení rodiny, materiální zajištění pro využití volného času, zařazení rodiny do ekonomického makro systému společnosti, vliv techniky a technických prostředků na současnou rodinu.

- 3. Kulturně - výchovné faktory** - do této skupiny řadíme hodnotovou orientaci rodiny, životní styl rodiny, možnost vzdělání členů rodiny, využití volného času, komplexní životní styl (cestování, stravovací a hygienické návyky, zapojení do aktivního využívání volného času), pedagogizace rodinného prostředí.

Všechny tyto faktory ovlivňují rodinu jako celek. Dítě je prostředím ovlivněno. Rodina přenáší na dítě od narození své sociální a morální hodnoty a zvyky, komunikační vzory a modely řešení různých životních situací. Informace o rodině jsou velmi důležité, pokud potřebujeme diagnostikovat problémové děti. Znalost prostředí rodiny může vést ke stanovení vhodných výchovných nebo léčebných postupů.⁸

R. Kohoutek přisuzuje rodině a jejímu prostředí klíčovou roli v procesu zespolečnění lidské osobnosti, socializace a kulturace osobnosti dítěte. Základ osobnosti dítěte se tvoří pravděpodobně v předškolním věku (do 6 let), v tuto dobu získává nebo dědí dítě důležité návyky od rodiny a jejího okolí, které jsou důležité pro orientaci a poznávání v jeho dalším životě. Dále uvádí, že není možné dobře poznat dítě, pokud se nesnažíme poznat jeho rodinu a podnětnost rodinného prostředí pro rozvoj dítěte.⁹

1.4 Poruchy funkcí rodiny

Poruchy v rodinách úzce souvisí s funkcemi rodiny, v podstatě se jedná o poruchy funkcí rodiny. Všeobecně poruchu označujeme jako stav, kdy člen nebo členové rodiny neumějí dostatečně zajistit některou ze základních funkcí rodin, jednu či více. Důvody a příčiny, které mohou vyvolat tyto poruchy, jsou různé např. chudoba, nezaměstnanost. Poruchy se mohou vzájemně prolínat a tím také ovlivňovat jednu nebo více funkcí.

Základní dělení poruch funkcí rodin dle Dunovského je toto.

- 1. Porucha biologicko-reprodukční funkce** - znamená to, že do rodin se nerodí děti (manželé děti nechtějí nebo ze zdravotních důvodů děti mít nemohou) nebo se rodí děti s postižením. Patří sem i rodiny, které děti mají, avšak nejsou schopny se

⁸ KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. 2014, s. 139 - 141.

⁹ KOHOUTEK, Rudolf. Vliv rodiny na rozvoj osobnosti člověka. In: *Psychologie v teorii a praxi* [online]. [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/vliv-rodiny-na-rozvoj-osobnosti-cloveka>

o ně postarat. Tato porucha úzce souvisí s funkcí ekonomickou, což znamená, že rodiče mají více dětí, než jsou schopni zabezpečit, a to vede ke špatné ekonomické stabilitě rodiny.

2. **Porucha sociálně-ekonomické (zabezpečovací) funkce** - hlavním důvodem této poruchy je, že rodiče se odmítají zapojit do výrobního procesu, a proto nejsou schopni zcela zabezpečit svoji rodinu, rodina začíná strádat, projevuje se chudoba. Rodina začíná být závislá na sociálních dávkách. Tato porucha se často vyskytuje u rodin s více dětmi, kde náklady na děti (bydlení, obživa, studium, volnočasové aktivity) převyšují příjmy rodiny. V souvislosti s touto poruchou se často hovoří o výskytu mentálních poruch rodičů, psychických anomáliích rodičů, alkoholismu či delikvencí rodičů.
3. **Porucha emocionální funkce** - porucha, na kterou navazují poruchy další. Dítě může z jakýchkoliv důvodů (rozvod rodičů, smrt rodiče, nezáměr rodičů, týrání, zneužívání) ztratit pocit bezpečí, jistoty, pocítí neklid a nevyrovnanost v rodině, a tím je negativně ovlivněno jeho další emocionální vnímání. Dítě je většinou touto poruchou poznamenáno celý život. Do této skupiny patří i narození neplánovaných dětí, jejichž rodiče jsou mladí, nezralí a na výchovu dítěte nejsou připraveni.
4. **Porucha socializačně-výchovné funkce** - ve vzájemném vztahu rodičů a dětí je tato funkce nejdůležitější. Tato porucha znamená nemožnost (např. nemoc), nechtění (mravní a charakterové vlastnosti) nebo neschopnost (např. nezpůsobilost, nevyzrálost) se starat o své děti. Rodiče jsou svým dětem víc než rodiči nepřáteli, jejich péče o dítě není adekvátní a vztah k němu může vyústit až v týrání či šikanování. Důvody, proč se tak rodiče chovají, mají různé příčiny:
 - objektivní (jsou nezávislé na vůli rodičů),
 - subjektivní (jsou závislé na vůli rodičů),
 - smíšené.¹⁰

¹⁰ DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1986, s. 13 - 16.

Dunovský dále konkretizuje jednotlivé příčiny takto.

- Rodiče se o dítě starat nemohou, tzn. neschopnost starat se o dítě, může být ovlivněna okolními vlivy (přírodní katastrofy, války, epidemie, nezaměstnanost). Tato situace může nastat i v případě většího počtu dětí v rodině nebo úmrtím jednoho z rodičů. Nedostatky péče nejsou provázeny nezájmem rodičů, ale jejich momentální indispozicí.
- Rodiče se nedovedou starat o dítě, protože toho nejsou schopni, chybu můžeme vidět v jedincích, kteří nedokáží zajistit přiměřený vývoj dítěte a zabezpečit jeho základní potřeby. Rodiče mohou být příliš mladí, nezralí nebo nejsou schopni se vyrovnat s novou životní situací. Jejich chování k dítěti může být ovlivněno i dalšími okolnostmi jako jsou rozvod partnerů, smrt partnera, narození dítěte s postižením. V tomto případě můžeme hovořit o tom, že zájem o dítě je různý, může být nadměrný, formální, nebo i absentující.
- Rodiče se nechtějí starat o dítě, což může mít různé příčiny, např. porucha osobnosti, nejrůznější formy psychických onemocnění. Rodiče se i přes svou právní odpovědnost odmítají starat o své děti, zanedbávají dítě, neposkytují mu potřebnou péči, upřednostňují hodnoty své před hodnotami dětí, jejich zájem je velmi malý nebo žádný, péče žádná nebo pro dítě spíše škodlivá, často děti opouští a přestávají být rodiči.

Vyskytnout se mohou i významné extrémní polohy. Nadměrná péče rodičů o dítě - zájem o dítě je nadměrný, většinou se týká rodin s jediným dítětem nebo rodičů, kteří měli dítě v pozdním věku. Protikladem je hostilní přístup rodičů k dětem (mnohem nebezpečnější), který je označován jako hostilita (nenávisť, nepřátelství). Hostilita rodičů k dítěti může vést k týrání nebo zneužívání dítěte, v extrémních případech i likvidaci dítěte.¹¹

1.5 Dítě a jeho potřeby

Každý člověk, každé dítě má základní lidské potřeby, které jsou společné pro všechny bytosti bez rozdílu pohlaví, rasy, věku. Uspokojování těchto potřeb nám umožňuje, že se cítíme dobře tělesně, psychicky i sociálně. Tyto potřeby jsou rozdílné,

¹¹ DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1986, s. 16 - 22.

závisí na úhlu pohledu. Jiné základní potřeby má kojeneček, jiné dospívající člověk a jiné senior. S primárními potřebami souvisí i potřeby druhotné. Uspokojování primárních potřeb je základem pro náš život, naše snažení, činnost, chování. Neuspokojení druhotných potřeb zásadně neovlivní život dítěte ani dospělého.¹²

Lidské děti se liší od mláďat jiných živočišných druhů dlouholetou závislostí na dospělých. Malé děti nemohou žít samostatně, potřebují soustavnou dlouholetou péči dospělých a potřebují ukázat, jak přežít. Rodiče by měli dětem ukázat víc než jen přežít. Snaží se, aby děti vyrostly, byly zdravé, šťastné, úspěšné a staly se slušnými členy společnosti. K tomu je nutné mít tzv. „lidský kapitál“ (podporu zdraví, dovedností, znalostí) a „společenský kapitál“ (podporu rodiny a společnosti, které přispívají k naplnění základních potřeb dětí).¹³

„Uspokojování základních lidských potřeb je tak zásadní, že nedostatky v této oblasti, zejména dlouhodobé nedostatečné uspokojování potřeb v průběhu dětství, může vážně narušit zdravý vývoj člověka.“¹⁴ Potřeby z pohledu dítěte dělíme na dvě základní roviny a to jsou potřeby biologické a potřeby duševní.

Biologické potřeby se mění v závislosti na fázích vývoje, tyto potřeby musí být uspokojeny, nemá-li být narušen zdravý vývoj dítěte.

- Náležitý přísun potravy - řádná výživa dítěte.
- Uspokojování hygienických potřeb - dostatek tepla, čistoty, rozvoj obranyschopnosti organismu.
- Potřeba stimulace - poskytnout dítěti dostatek stimulů, které podněcují a rozvíjejí funkci organismu, především v oblasti nervové soustavy.
- Potřeba péče zajišťující rozvoj schopností organismu - potřeba zasahující do oblasti imunobiologické, psychomotorické a psychosociální.
- Potřeba léčebně preventivní (zdravotní) - právo každého jedince na péči, což by měla garantovat společnost, v první řadě by mělo být však uspokojování této potřeby zajištěno ze strany rodiny.¹⁵

¹² KOPŘIVA, Pavel et al. *Respektovat a být respektován*. 2008, s. 190.

¹³ WALDFOGEL, Jane. *What children need*. 2006, s. 12.

¹⁴ KOPŘIVA, Pavel et al. *Respektovat a být respektován*. 2008, s. 190.

¹⁵ DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. 1999, s. 50.

Duševní potřeby jsou úzce spjaty s biologickými. Uspokojovat tyto potřeby znamená přiměřeně se podílet na rozvoji dítěte v oblasti citů, intelektu, chování, společenských hodnot. Zdeněk Matějček ve své publikaci uvádí pět základních duševních hodnot.

- Potřeba náležitého přísunu podnětů z okolí znamená, že centrální nervový systém má být dostatečně stimulován k tomu, aby pracoval a rozvíjel se. Podněty mají přicházet v náležitém množství a kvalitě, nemají být ani slabé ani silné, nemá jich být málo ani moc. Přijímat tyto podněty mohou děti díky svým smyslům již od narození a mohou tyto podněty zpracovávat (je důležité s dětmi mluvit, mazlit se s nimi, komunikovat).
- Potřeba smysluplného světa je potřeba určitého řádu ve věcech a vztazích. Tento řád je základní podmínkou toho, aby z podnětů, které děti díky smyslům získávají a předávají mozku, dále vznikaly nové poznatky a zkušenosti, což znamená, že se dítě může něčemu naučit.
- Potřeba životní jistoty souvisí s citovými vztahy. Pouze s podporou rodičů a jejich ochranou dítě podstupuje své „dobrodružné“ výpravy a snaží se poznávat okolí, nové lidi, předměty, věci. Pokud tuto jistotu nemá, může dítě ovládat úzkost, strach.
- Potřeba pozitivní identity znamená uvědomění si vlastního já dítěte. Je důležité podporovat zdravé sebevědomí a sebedůvěru dítěte. Tak jak si dítě bude své já uvědomovat, jak ho budeme vnímat a chovat se k němu, tak se bude rozvíjet jeho sebevědomí a sebedůvěra (bude silnější nebo slabší, pevnější nebo povrchní).
- Potřeba otevřené budoucnosti (existenciální) umožňuje dítěti vnímat čas, začít chápat co je minulost, co je budoucnost (v závislosti na věku dítěte), těšit se na něco, o něco se snažit. Otevřená budoucnost znamená pro děti naději a motivaci. Opakem je budoucnost zavřená, která znamená zoufalství, útlum, nicotu.¹⁶

Funkční rodina dokáže zabezpečit potřeby každého dítěte v rodině. Jde o veškeré potřeby týkající se přežití, bezpečí, lásky, sebevědomí, růstu, vývoje dovedností i schopností. Zajištění všech těchto potřeb je nutné pro další nezávislý život dítěte. Je

¹⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. 2005, s. 28 - 30.

důležité však rozlišovat potřeby a přání (touhy). Být součástí rodiny znamená spolupracovat tak, aby byly potřeby každého člena naplněny.¹⁷

1.6 Následky poruch funkcí rodiny

Poruchy rodiny a neuspokojování dětských potřeb negativně působí především na děti. Gjurovičová a kolektiv popisují komplexně, jak negativně mohou ovlivnit fyzické i duševní zdraví dítěte.

Odborné texty uvádí různé poruchy fyzického zdraví, kterými dítě může trpět. Je to nedostatek hygieny, podvýživa, neposkytnutí zdravotní péče (nedodržování lékařských prohlídek, neléčení nemocí), přetěžování prací, zanedbávání a týraní. Pokud je takto dítě ohrožováno delší dobu, může dojít k vážnějším a dlouhodobým zdravotním potížím jako např. pomočování, bulimie, mentální anorexie, narušení komunikačních schopností, bolesti hlavy.

Mezi poruchy duševního zdraví odborné publikace řadí problematickou komunikaci, poruchy chování (lhavost, šikana, krádež). Vlivem těchto poruch se u dítěte mnohdy rozvíjí agrese, dítě má problémy ve škole, je hyperaktivní a neklidné nebo naopak velmi plaché. U dětí se často objevuje asociální chování např. vandalismus, alkoholismus, kouření, drogová závislost, prostituce mladistvých. Ohrožení těchto dětí sociálně patologickými jevy je velmi vysoké. Děti často inklinují k různým skupinám, které vyznávají extremismus. Pokud je duševní zdraví narušeno, nemůžeme vyloučit i sebevraždy a sebevražedné pokusy dětí.¹⁸

Pokud rodina nevěnuje svému dítěti dostatečnou péči a neplní řádně své funkce, můžeme hovořit především o zanedbávání. Toto zanedbání je známé u rodičů s nižším intelektem, ale i v rodinách inteligentních rodičů, kteří mají děti, ale ty mnohdy nejsou v jejich hodnotovém systému nejvýše, proto jim věnují málo času, péče a podpory.¹⁹

¹⁷ JAMIOLKOWSKI, Raymond M. *Coping in a dysfunctional family*. 1998, s. 3.

¹⁸ GJURIČOVÁ, Šárka, KOCOURKOVÁ, Jana a KOUTEK, Jiří. *Podoby násilí v rodině*. 2000, s. 16 - 44.

¹⁹ Tamtéž, s. 52 - 60.

2 DYSFUNKČNÍ RODINA

Pro dítě je přirozené, aby vyrůstalo se svými rodiči ve funkční rodině. Dítě od narození pozoruje a napodobuje chování svých rodičů a blízkého okolí, je to jeho vzor, chování dítěte v budoucnu je obrazem chování rodiny. Každá rodina prochází složitějšími obdobími a je otázkou, jak se s těmito situacemi vyrovná, což závisí na její pevnosti a stabilitě.

Poruchy v rodinách, ať jsou viditelné nebo skryté, ovlivní budoucí vývoj dítěte, jeho chování, názory, postoje, hodnoty. Tyto poruchy se mohou vyskytovat i v rodinách, které navenek působí harmonicky.

Dysfunkce je pojem, který zavedl R. K. Merton. Dysfunkce jsou negativní důsledky (nevědomé nebo záměrné) lidské činnosti zaměřující se na určitý sociální systém a jeho sociální strukturu.²⁰ Jandourek ve své knize označuje dysfunkci jako vadu, narušení, postižení nebo také důsledek vědomého lidského jednání, který působí negativně na celou společnost, ale i na její jednotlivé části (organizace, instituce). Dysfunkce je tedy vše, co není přínosné a je škodlivé pro společnost.²¹

Dysfunkce v rodině se může projevit různými způsoby. Rodiče mohou dítě výchovně zanedbávat nebo ho naopak učí takovým hodnotám či normám, které jsou pro okolní společnost nepřijatelné a nežádoucí. Děti z těchto rodin si do života přináší jiný náhled na okolí, svět, společnost než jejich vrstevníci. Jejich reakce na různé situace jsou jiné, než se očekává, nejsou běžné.²²

O pojem dysfunkční rodina se jako jeden z prvních zajímal Salvador Minuchin (představitel strukturální rodinné terapie). Dysfunkční rodiny považoval za extrémní ve dvou dimenzích - enmeshment (rodiny propojené, nediferencované, zamotané), disengagement (rodiny nespojité, odcizené, oddělené). V současné době je dysfunkční rodina popisovaná jako rodina, kde se jeden nebo více členů chová nezdravě (v rodině se neřeší problémy, chybí intimita, v rodině je nejasná komunikace, chybí jasné hranice mezi členy rodiny, potřeby členů rodiny jsou obětovány dysfunkčnímu rodinnému systému).²³

²⁰ LINHART, Jiří, ed. *Velký sociologický slovník*. 1996, s. 232.

²¹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2001, s. 67.

²² VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2004, s. 590.

²³ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2001, s. 33.

Dysfunkční rodina je taková, která nezajišťuje základní potřeby jednoho nebo více svých členů. Těmito základními potřebami jsou přežití, bezpečí a bezpečnost, láska, sebevědomí, růst a vývoj dovedností (schopností) k nezávislému žití. Tyto potřeby uvedl psycholog Abraham Maslow. Každý jedinec je musí splňovat, aby se do společnosti začlenil a přispíval jí.²⁴

Z odborné literatury tedy vyplývá, že jestliže rodina nedostatečně zvládá své funkce (jednotlivé nebo komplexně všechny), zanedbává potřeby a výchovu dítěte, tak svým jednáním jednoznačně ohrožuje další zdravý vývoj dítěte. Toto jednání je negativní pro rodinu jako celek, proto je taková rodina označována jako dysfunkční.

2.1 Typologie dysfunkčních rodin

Dysfunkční rodiny můžeme dělit podle několika hledisek, např. z hlediska výchovných stylů, z hlediska rodinné patologie.

2.1.1 Typologie dysfunkčních rodin dle výchovných stylů rodičů

Tomuto rozdělení se věnuje Zdeněk Mlčák především proto, že výchovné styly v rodině významně ovlivňují optimální vývoj dítěte. Z tohoto pohledu rozděluje dysfunkční rodiny na různé typy.

Nezralá rodina je složena z velmi mladých partnerů, kteří mají dítě, ovšem gravidita nebyla plánovaná. Mladí rodiče nejsou zralí a připraveni na péči o dítě, mnohdy jsou sami finančně i duševně závislí na svých rodičích. Jejich nezralost je viditelná v dosud neujasněném pohledu na životní hodnoty, v citech, ve vzájemných vztazích, zkušenostech. Dítě pro partnerství znamená rušivý element, který vztah partnerů více ochladí, než spojí.

Přetížená rodina je rodina, která jeví hluboký zájem o péči o své dítě, ale dočasně musí řešit určité problémy a situace, které se jí zvládat nedaří. Zdrojem těchto problémů mohou být hádky v rodině, úmrtí v rodině, narození dalšího dítěte, problémy rodičů

²⁴ JAMIOLKOWSKI, Raymond M. *Coping in a dysfunctional family*. 1998, s. 2.

v zaměstnání. Toto momentální selhání následně dopadá na celou rodinu, včetně výchovy dětí.²⁵

Ambiciózní rodina je zasažena nadměrnou snahou jednoho nebo obou rodičů o svůj úspěch např. v zaměstnání, ve vzdělání, ve volnočasových aktivitách. Děti i rodina jsou dobře materiálně zajištěny, ale po stránce citové jsou zanedbány. Rodina tráví málo času pohromadě. Nespokojeni jsou často i rodiče, jelikož jejich prioritou je pouze materiální stránka, kterou se snaží na úkor rodiny i sebe neustále zdokonalovat.

Perfekcionistická rodina je charakteristická velkým tlakem na abnormální, vysoké a dokonalé výsledky jak rodičů, tak dětí. Tyto cíle neodpovídají často schopnostem a možnostem členů rodiny a důsledkem je, že nesplnění těchto cílů vyvolá u členů rodiny nejistotu, ztrátu sebevědomí, neklid, často i agresi.

Autoritářská rodina se projevuje cílevědomým utlumením osobitosti členů rodiny, nejdůležitějším pravidlem rodiny je „slepá“ poslušnost. Výchova dětí se zakládá na propracovaném represivním systému a díky neustálým zákazům a příkazům, trestům, ponižování i fyzickému násilí, je pro děti velmi frustrující, vede k jejich apatii, rezignaci. Většinou je autoritativní otec, matka méně často. Pokud jsou děti takto vychovávány, tyto výchovné tendence v budoucnosti přenáší na své potomky.

Protekcionistická rodina je rodina „rozmazlující“. Dominantní roli většinou má matka, která je ovládána svými dětmi, podřizuje se potřebám a přáním dítěte, zbavuje dítě odpovědnosti za jeho chování a činy, nezáměrným způsobem dítě izoluje od nepřátelského okolí (chce jej chránit). Bohužel často dítě naopak v jeho rozvoji brzdí - dítě se o nic nesnaží, nechce se zdokonalovat, je bezmocné vůči okolnímu světu, velmi zranitelné.

Liberální rodina je charakteristická svým chaotickým uspořádáním, kde ve vzájemném soužití členů jsou pravidla nejasně vymezena, ve výchově převládá improvizace, volnost. Rodina nemá téměř žádný společný program. Děti z těchto rodin jsou díky tomu egoistické, mají problém s uznáváním autorit, jsou líné a mají sklony k asociálnímu sdružování.

Odkládající rodina znamená, že rodiče přenáší své výchovné povinnosti na jiné osoby. Díky tomu, že jsou rodiče nadměrně vytížení, nezralí, nebo díky krizi

²⁵ MLČÁK, Zdeněk. *Dysfunkční rodina: teoretické a diagnostické aspekty*. 1996, s. 9 - 10.

v manželství jsou děti odkládány k prarodičům, sousedům, příbuzným nebo jiným sociálním institucím. Je tak narušen optimální psychosociální vývoj a objevuje se velké riziko citové subdeprivace či deprivace.

Disociovaná rodina je poznamenána narušením vnitřních i vnějších vztahů, konflikty mezi členy. Přetrvávající problémy v rodině, rozvod, zanedbávání domácnosti, alkoholismus nebo prostituce v rodině a jiné společensky nežádoucí faktory ovlivní negativně psychiku dítěte a vedou k vážným maladaptacním projevům (= děti nejsou schopny se přizpůsobit životním podmínkám).

Nevlastní rodina vzniká po rozpadu partnerství, kdy se utváří rodina nová. Pro dítě z hlediska výchovy nastává nová situace, nově příchozí partneři či sourozenci mají jiné zvyky a nároky, které na dítě přenáší. Dítě změnou může trpět, navíc se často těžko vyrovnává se ztrátou biologického rodiče. Charakteristickým znakem těchto rodin je rozpor mezi vytvářející se novou rodinou a přetrvávajícími zvyky a hodnotami z původní rodiny. Problémem je pobyt dítěte ve dvou domácnostech, dvou výchovných prostředích. Postoj dítěte k nevlastnímu rodiči může být komplikovaný v tom, že dítě trpí rozporuplnými pocity loajality mezi vlastním a nevlastním rodičem, které mohou vyústit až v nejrůznější neurotické projevy nebo poruchy chování.

Rozvodová rodina symbolizuje rozpad partnerského vztahu, na kterém byla rodina založena. Na všech členech rodiny se projevuje velká psychická zátěž, která se odráží na celkovém klimatu rodiny. Situací trpí i děti, které jsou do partnerských problémů vtahovány převážně tím, že opouštěný rodič si snaží dítě získat různými způsoby za účelem potrestání odcházejícího partnera.²⁶

Mezi dysfunkční rodiny Z. Mlčák řadí i rodiny, kde rodiče či děti trpí různými druhy smyslového, tělesného či duševního postižení (mentální retardace, lehká mozková dysfunkce, poruchy chování), může se jednat i o rodinu s dospívajícím delikventem, narkomanem, gamblerem či alkoholikem. Všechny tyto rodiny souhrnně označujeme jako klinické a je pro ně typické, že úzce spolupracují s odborníky, využívají různé formy lékařské, terapeutické či sociální pomoci. Do klinických rodin se řadí i rodina zanedbávající či týrající děti, kdy rodiče často s narušenou osobností (psychopatie, frustrace, somatické postižení) vlivem agresivity, fyzického týrání nebo sexuálního zneužívání zapříčiní závažné porušení duševního i tělesného vývoje dítěte. Dítěti mohou

²⁶ MLČÁK, Zdeněk. *Dysfunkční rodina: teoretické a diagnostické aspekty*. 1996, s. 11 - 12.

ublížit svou lhostejností, dlouhodobou nevěšmavostí, což se na psychice dítěte může projevit více, než případné fyzické týrání. Do škály dysfunkčních rodin patří i rodiny tzv. neklinické, což jsou rodiny romské, uprchlické, rodiny svobodných matek.²⁷

Jinou typologii dysfunkčních rodin uvádí R. Jamiolkowski. Dysfunkční rodiny rozděluje do těchto typů: citově zneužívající, zanedbávající, přehnaně ochranná, sexuálně zneužívající, perfekcionalistická, rodina, kde rodiče užívají návykové látky, rodina, kde jsou rodiče workoholici, rodina, kde je psychicky či duševně nemocný rodič a není léčený, rodina uznávající náboženský nebo politický fanatismus, rodina, kde je vůči jedinci hrubý sourozenec, rodina, kde jeden z rodičů je hazardní hráč.²⁸

2.1.2 Typologie dysfunkčních rodin dle rodinné patologie

Touto typologií se zabýval O. Matoušek.

Rozdělení dle rodinné integrace

- Rodina neintegrována je mnohoproblémová, chaotická, rozpadlá, její členové jsou sobě navzájem hostilní, nežijí ve vzájemné pospolitosti a soudržnosti.
- Rodina rozštěpená (schizmatická) je typická slučováním a koalicí svých členů.
- Rodina externě integrována (nezralá, dětinská), také neadekvátní, její vnitřní stabilita funguje pouze za pomoci osob či institucí z okolí.
- Rodina interně integrována je velmi uzavřená, sociálně izolovaná. Její vztah s okolím je vážně narušen.

Rozdělení dle poruch afektivní komunikace

V represivní rodině (úzkostně neurotická, perfekcionistická) mohou poruchy v komunikaci a neřešení negativních pocitů přerůst v neurotické nebo psychosomatické příznaky. Rodina impulsivní (agresivní, deviantní, asociální či delikventní) je typ rodiny, kde si členové své napětí a agresi vybíjejí uvnitř i vně své rodiny.

²⁷ MLČÁK, Zdeněk. *Dysfunkční rodina: teoretické a diagnostické aspekty*. 1996, s. 12 - 13.

²⁸ JAMIOLKOWSKI, Raymond M. *Coping in a dysfunctional family*. 1998, s. 13 - 16.

Rozdělení dle rovnováhy rodinných subsystémů

Zde autor uvádí tři základní typy - rodina s preferovaným subsystémem (subsystém rodičů, prarodičů, dětí), dále nesouměrnou rodinu s vyhraněnou dominancí některého ze subsystémů a rodinu s nejasnými vnitřními hranicemi mezi generacemi.²⁹

2.2 Dysfunkční rodina v souvislosti s rodičovstvím

Rodiče by měli být pro děti ochránci, oporou i vzorem. Ne všichni rodiče však mají předpoklady k plnění rodičovské role, což se často projevuje zvláště v dysfunkčních rodinách. U některých rodičů se mohou vyskytnout vlastnosti, které zvyšují riziko špatného zacházení s dítětem. Tyto negativní vlastnosti snižují pravděpodobnost přijatelného chování ke společnosti a lidem obecně.

M. Vágnerová uvádí tyto rizikové faktory:

- nedostatky v sociální orientaci (omezená a nízká schopnost empatie, problémy v mezilidských vztazích, osamělost),
- problematické sebehodnocení (nespokojenost s rolí rodiče, nízké sebevědomí a sebeúcta),
- rizikové chování (nedostatečné sebeovládání a sebekontrola, vysoká impulzivita a nutnost projevat negativní city),
- špatná zkušenost z vlastního dětství (pokud se s rodičem v dětství nezacházelo přiměřeným způsobem, je velmi pravděpodobné, že bude mít tendence se stejně chovat ke svým dětem).

Je zřejmé, že všechny tyto důvody mohou vést k tomu, že rodina může být původcem vzniku psychických problémů případně závažnějšího narušení osobnosti dítěte.³⁰

Rizikové faktory rodičů dle Bechyňové a Konvičkové - samotný rodič byl v dětství opakovaně bit nebo byl obětí násilí, rodič je trestně stíhaný nebo nemocný (duševní nemoc i závislosti na drogách, alkoholu), rodič byl již z týrání podezřelý, ale nebylo mu prokázáno, nízké sebehodnocení a sociální izolovanost rodiče,

²⁹ MATOUŠEK, Oldřich In MLCÁK, Zdeněk. *Dysfunkční rodina: teoretické a diagnostické aspekty*. 1996, s. 13.

³⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2004, s. 592.

problematický a chaotický způsob života (špatné vztahy a střídání partnerů, nestálost zaměstnání, špatné životní podmínky a chudoba), rodič má nerealistické představy o chování dítěte, rodič dítě tvrdě trestá, rodiče obtěžuje a provokuje chování dítěte, dítě je pro rodiče přítěží, je od počátku nechtěné, nebo dítě rodiči ztěžuje způsob života (např. pokud je dítě nemocné, handicapované).³¹

Zdeněk Matějček hovoří o rodičovství v dysfunkční rodině takto - vyhrocené a napjaté vztahy mezi partnery velmi narušují rodinné klima, rodinnou atmosféru a soudržnost. Díky těmto problémům je výchova velmi problematická a vlivem těchto vyostřených vztahů může dojít u méně odolných osob až k psychické traumatizaci.³²

2.3 Materiální a sociální problémy dysfunkční rodiny

Ekonomické (materiální) problémy rodin jsou zásadní, v závislosti na ekonomických problémech se mohou projevit i problémy sociální. Nedostatek materiálních a sociálních zdrojů může být dále příčinou toho, jak rodiny nezdravě žijí, což může vést i k sociálnímu vyloučení rodiny. Toto vyloučení se může nejvíce dotýkat právě dětí, které mohou mít omezený přístup např. ke zdravotní péči, ke vzdělání, k zájmovým aktivitám, ke kultuře.

Matoušek a Pazlarová poukazují na ukazatele ekonomických i sociálních poměrů rodiny, což je tzv. socio-ekonomický status (SES). SES je kritérium zabývající se příjmy rodiny, úrovní spotřeby rodiny, prestiží a mocí rodiny ve společnosti, ale např. i vzděláním a zaměstnáním rodičů (zapojení a postavení dospělých na trhu práce) či sociálními sítěmi, kterými rodina disponuje. Dle výzkumů, které byly provedeny, jsou nejvíce finančně ohroženy rodiny neúplné (svobodní rodiče - samoživitelé, rozvedené rodiny, rodiny s větším počtem dětí, rodiny s nižším vzděláním rodičů, rodiny s handicapovanými členy). Je důležité zde rozlišit chudobu. Chudoba je absolutní (extrémní) a relativní. Absolutní chudoba znamená, že člověk není schopen uspokojit

³¹ BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 2011, s. 41.

³² MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 2002, s. 14 - 15.

primární lidské potřeby (jídlo, bydlení, ošacení), relativní chudoba znamená, že základní potřeby jsou uspokojeny, ale na výrazně nižší úrovni.³³

Špatná ekonomická situace (chudoba) může ovlivnit tělesný a duševní vývoj dítěte i jeho budoucí zařazení do společnosti. Chudoba rodiny se může projevit na dítěti již od raného dětství (je pravděpodobné, že se děti narodí předčasně s nízkou porodní váhou, rodí se s vrozenými závislostmi na drogách či alkoholu), děti jsou mnohem častěji hospitalizovány než děti s vyšším SES. Děti žijící v chudobě, v rodinách s nižším SES, si často v dětství prožily traumatizující událost, v období dospívání trpí depresemi, objevují se u nich psychické problémy (přejídání, vyšší míra sebevraždy). Vzdělání těchto dětí je většinou na nižší úrovni, děti mají sklon k delikvenci a společensky nežádoucímu chování.

Ekonomicky nefungující rodina žije v napětí a stresu, čímž je ovlivněna i výchova dítěte (dítě není náležitě oceňováno, rodiče s dítětem málo komunikují, často ho naopak nadměrně trestají). Rodina se mnohdy dostává do sociálních problémů (problémy se zadlužením, se závislostmi, s nezaměstnaností, s bydlením), se kterými se těžko vyrovnává. I přesto, že se rodina snaží plnit své základní funkce, je tato rodina s ekonomickými i sociálními problémy (s nízkým SES) více náchylná k dysfunkci.³⁴

Nízká socio-ekonomická a společenská úroveň rodin je často podpořena dalšími společensky nepříznivými, nežádoucími a přitěžujícími okolnostmi jako je alkoholismus, drogová závislost, promiskuitní sexuální vztahy, nestálost prostředí.³⁵

2.4 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě

Dysfunkční rodina není schopná dostatečně zajistit potřeby dítěte, duševní (psychické) ani fyziologické (biologické). Nedokáže dítěti nabídnout pocit bezpečí a jistoty. Rodina dysfunkční, v jakémkoliv smyslu, je zdrojem zátěže pro dítě a může vážně narušit zdravý vývoj jedince. Dysfunkce rodiny ve vztahu k dítěti se mohou projevit v několika podobách a jsou označovány jako syndrom CAN (Child Abuse and

³³ MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. 2010, s. 81 - 82.

³⁴ Tamtéž, s. 83 - 84.

³⁵ DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1995, s. 91.

Neglect). Jde o zanedbávání, zneužívání a týrání dítěte. Všechny tyto podoby „násilí“ na dětech mohou úzce souviset s dysfunkcemi v rodině. Může se jednat o záměrné ubližování dítěti nebo nedostatečnou péči, v každém případě dítě vždy trpí.

V odborných publikacích je autory popisován syndrom CAN takto.

- Jiří Dunovský - „Za týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte považujeme jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt.“³⁶
- Marie Vágnerová - „Syndrom CAN je definován jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnocené jako nepřijatelné.“³⁷

V následujícím textu se budu věnovat konkrétněji vysvětlení syndromu CAN a jeho podobám s pomocí odborné literatury.

Zanedbávání je poškozování dítěte v důsledku nedostatečného uspokojování potřeb, dítě strádá, je deprivované. Příčiny mohou být různé - rodiče jsou nekompetentní nebo nemotivovaní k rodičovské roli, rodiče mohou být v situaci, kdy se dočasně o dítě nemohou starat díky nemoci, závislosti, psychické poruše, sociokulturní úroveň rodičů je velmi nízká. Zanedbávané často bývají děti nevýrazné a apatické, které nedokáží své rodiče zaujmout nebo děti znevýhodněné (děti postižené nebo nemocné, nebo ty, které zklamaly očekávání rodičů).³⁸

V odborné literatuře se zanedbávání péče o dítě většinou dělí na čtyři typy:

- fyzické - jsou významně opomíjeny tělesné potřeby dítěte (výživa, ošacení, bydlení, rodiče dítě nechrání před hrožícím nebezpečím doma i mimo domov),
- výchovné - rodiče dětem nezajistí vzdělávání (děti dochází do škol nepravidelně nebo vůbec) bez jakéhokoliv závažného odůvodnění,
- emoční - dítě postrádá základní citové potřeby (láska, zájem, bezpečí rodiny),

³⁶ DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1995, s. 24.

³⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profesie*. 2004, s. 593.

³⁸ Tamtéž, s. 594.

- zanedbávání zdravotní péče - zdravotní stav dětí je ohrožen kvůli nedostatečné a nezajištěné péči.

Zanedbávání je nejčastější forma dysfunkce a špatného zacházení s dítětem.³⁹

Týrání psychické či fyzické se vyskytuje často v rodinách, kde jsou rodinné vztahy výrazně narušeny. Členové rodiny nejsou schopni řešit problémy systematicky, chybí jim vzájemná komunikace, podpora. Jejich frustrace se projevuje agresí a násilím, které si často vybíjí na dětech a na děti přenáší své vlastní problémy. Dítě je často největší obětí této dysfunkce. Týrajícími rodiči jsou převážně rodiče se sklonem k násilí (např. jedinci duševně nemocní, alkoholici, toxikomani), rodiče neodpovědní, citově chladní a bezohlední, rodiče sebestřední (péče o děti je obtěžuje - jim samotným chybí emoční podpora a svou zlost si ventilují na dětech), rodiče nestojící o děti (děti považují za obtíž), rodiče s potřebou moci nad dítětem (na dětech si kompenzují svou méněcennost, své neúspěchy v životě), rodiče s negativní zkušeností z vlastního dětství (je prokázáno, že nadpoloviční většina týraných či zneužívaných osob se stejně chová ke svým dětem). Týrány bývají převážně děti s nesrozumitelným chováním, jejichž výchova je náročnější (děti úzkostné, neslyšící, mentálně postižené), děti rodiče nadměrně zatěžující (svým chováním a aktivitou vyvolávají tyto děti v rodičích nenávist a nechuť), děti nesplňující očekávání rodičů (děti postižené, nehezké, sociálně neobratné, neprospívající), děti vymáhající si uspokojení svých potřeb provokací (děti si tímto chováním snaží získat pouze pozornost).

Sexuální zneužívání je popisováno jako využití dítěte pro sexuální uspokojení dospělého. Zneužívají především muži. Pachatelé mohou mít odlišné sexuální zaměření (pedofilové), mohou být morálně narušení či sexuálně nevyzrálí (často trpí poruchou osobnosti, nemohou navázat sexuální vztah a dítě je pro ně jediná možnost pro experiment se sexualitou). Pachatelé ztrácející kontrolu pudového jednání (demence, chování podpořené závislostí na alkoholu, drogách), dále to jsou muži jako noví partneři v rodině, kteří nemají s dětmi typický rodičovský vztah. Zneužívány bývají především

³⁹ BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 2011, s. 38.

dívky, dále děti znevýhodněné a postižené (děti bezbranné, u kterých nehrozí riziko prozrazení).⁴⁰

Zneužívání dětí nemusí být pouze sexuální. Existují i jiné formy, jak dítě zneužívat a využívat ho ve svůj vlastní prospěch. Díky závislosti a nesamostatnosti dítěte, mohou rodiče dítě zneužívat i v jiných podobách např. nabádají nebo vedou děti k trestné činnosti, k prostituci, k těžké práci. Dospělí či starší sourozenci k tomu využívají svou společenskou i inteligenční nadvládu. Zvláštní formy týrání dětí popisuje např. autorka Š. Špeciánová.

Zvláštní formy týrání mají různé podoby - organizované a rituální zneužívání dětí, sexuální turismus nebo také Münchhausenův syndrom.

Systémové týrání je druhotné týrání dítěte. Jde o opakované týrání dítěte osobami, které by ho měly chránit. Sekundární týrání často prožijí děti, které se se svým problémem svěřily odborníkovi, ale jejich verze je odborníkem zpochybněna. Dítě je díky tomu následně nuceno podstupovat další vyšetření, výsledky, čímž si traumatický zážitek neustále připomíná a stres se neustále opakuje.

Organizované zneužívání je charakteristické u sexuálního zneužívání, kdy dochází k vysoké organizovanosti a manipulaci s dítětem. Jedná se např. o dětskou pornografii, dětskou prostituci související s turismem (sexuální turismus). Ve všech těchto organizovaných aktivitách figuruje dítě pouze jako zboží.⁴¹

Rituální zneužívání může úzce souviset s různou symbolikou, s jistými formami náboženství (sektářství), magie i nadpřirozena. Děti jsou často nedílnou součástí určitého společenství a právě toto společenství na děti může vyvíjet nepřiměřený tlak kvůli vyvolání strachu, stresu a závislosti dítěte na společenství.⁴²

Münchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy) souvisí se syndromem CAN. Jde o úmyslné, uměle připravené týrání dítěte, jehož cílem je dítěti ublížit (např. otrava různými látkami) a následně ho díky zranění či nemoci nechat vyšetřit nebo léčit.⁴³

⁴⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2004, s. 594 - 596.

⁴¹ ŠPECIÁNOVÁ., Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. 2003, s. 23 -26.

⁴² DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1995, s. 101.

⁴³ Tamtéž, s. 51.

2.5 Následky týraní, zanedbávání a zneužívání dítěte

Díky strádání, nedostatečnému uspokojování potřeb, stresu, zanedbávání, zneužívání či týraní se mohou u dítěte následně objevit různé poruchy, které mohou zásadním způsobem ovlivnit nebo poškodit vývoj dětské osobnosti.

2.5.1 Poruchy související se zanedbáváním

Citová deprivace se často objevuje u dětí, které žily v citově chudém prostředí, u dětí, které nejsou svými rodiči akceptovány, což znamená, že potřeba citové jistoty a bezpečí není dostatečně a dlouhodobě uspokojována. Citová deprivace většinou souvisí se zanedbáváním dítěte, kdy rodič může k dítěti zaujímat negativní až hostilní vztah. Snaha dítěte o získání pozornosti a projevení citů je rodiči odmítána nebo trestána. Dítě, žijící dlouhodobě v této situaci, přijímá tento stav, je pro něj normou, jelikož nemá jinou zkušenost. Dítě trpící citovou deprivací má často problémy ve vztazích ve všech vývojových stupních. Citová deprivace se projevuje nedůvěřivostí, hostilitou i agresivitou dítěte. Dítě se může projevovat jako zlostné, afektivní, výbušné, podrážděné. V interakci s okolím je dítě odlišné, jeho reakce na různé situace jsou zcela odlišné, zpravidla odmítavé. Celkově si dítě velmi málo věří a má zvýšenou potřebu se bránit.⁴⁴

Citová subdeprivace se projevuje mírněji než deprivace, proto je u dítěte obtížněji rozpoznatelná. Objevuje se u dysfunkčních rodin, které plní některé své funkce řádně (sociálně-ekonomická, dítě je materiálně dobře zajištěno), ale naopak dítě strádá emočně, což je skryto. Rodiče jsou k dítěti málo angažovaní, spíše ho kritizují, schopnost empatie k dítěti je velmi nízká, tráví s dítětem málo volného času, nekomunikují s ním, přehlíží ho. Příznaky subdeprivace jsou menší a spíše jsou viditelné v kontextu více odchylek chování dítěte. Tyto děti spíše kamarády nevyhledávají, jsou jimi odmítány, přehlíženy. Mají horší školní prospěch, jsou nespokojeny se svými výsledky, často samy špatně zvládají v budoucnosti roli rodiče.⁴⁵

Sociální a kognitivní deprivace souvisí opět se zanedbáváním. Pokud je výchova dítěte nepřiměřená a prostředí, ve kterém žije je nedostatečně podnětné, neumožňuje

⁴⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2004, s. 597 - 599.

⁴⁵ Tamtéž, s. 602 - 605.

dítěti poznávat a učit se novým věcem, hovoříme o kognitivní a sociální deprivaci. Vlivem této situace může být ohrožen psychický vývoj dítěte, především pak v oblasti rozumových schopností a socializace (dítě se téměř nerozvíjí, může vypadat i jako mentálně postižené, dochází k výraznému omezení sociálních podnětů). Tento syndrom bývá označován jako „syndrom Kašpara Hausera“. Špatný stav dítěte lze změnit vytvořením podnětného prostředí. Náprava souvisí s vrozenými dispozicemi dítěte, s aktuálním zdravotním stavem a dobou, kdy dítě ve špatném prostředí žilo. Děti často trpí opožděným vývojem řeči, myšlení je zaostalé. Běžné životní situace řeší zcela odlišně, nemají osvojeny základní hodnoty a normy, jelikož je většinou neznají. Jejich chování je ovlivněno především aktuální potřebou, mohou být samostatné od velmi raného věku, kdy se o sebe musely postarat samy. Schopnost zabezpečit své potřeby však mnohdy řeší protispolečenskými způsoby (krádež jídla, žebrání). Důsledky tohoto výchovného zanedbávání se projevují často i v dospělosti, jejich vzdělání je nižší, mají problém se sociální adaptací, se získáním práce, jejich ekonomická úroveň je nižší. Jejich vztah s okolím a majoritní společností je problematický, často se staví do role utlačených (zanedbaných) okolní společnosti. Využívají služeb různých organizací a toto jejich chování vede k tomu, že se spíše udržují ve skupině stejných lidí, čímž vzniká sociální izolace. V těchto skupinách si většinou hledají i své partnery. Průzkumy ukazují, že jejich životní styl je velmi jednoduchý a oni samy nevytvoří pro své potomky kvalitní výchovné prostředí, čímž se zvyšuje riziko zatížení budoucí generace.⁴⁶

Josef Langmeier hovoří celkově o psychické deprivaci (emoční zanedbanosti) jako o stavu, kdy nejsou uspokojovány dlouhou dobu psychické potřeby dítěte. To může být způsobeno nedostatkem podnětů a stimulů z okolí, chybějícím řádem, žádnou autonomií, neschopností rodiče být empatický, nezájmem rodičů a také tím, že je dítě nechtěné. Rodiče řeší své problémy a dítě stojí stranou, sami mohou trpět depresemi. Rodiče zajistí pouze potřeby životně důležité (materiální, sociální - jídlo, ošacení, vzdělání), ale citově dítě zanedbávají a není pro ně důležité.⁴⁷

⁴⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2004, s. 608 - 610.

⁴⁷ LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 1998, s. 212.

2.5.2 Poruchy související s fyzickým týráním

Lovasová se Schmidovou spojují fyzické týráním s bitím a s tresty. Fyzické týráním jsou všechny nepřiměřené, hrubé a násilné projevy vůči dítěti. Dítěti mohou způsobit lehčí, těžší zranění, v krajních případech i smrt. Mezi fyzické tresty ale můžeme zařadit i běžně užívané tělesné tresty, které mají mít výchovný charakter, pokud jsou nepřiměřené a často opakované. Pokud se jedná o závažnější tresty, je zřejmé, že mohou být pro dítě traumatizující a mohou přinášet velká rizika pro osobnostní rozvoj dítěte. Dítě může následkem trestů trpět různými posttraumatickými stresovými poruchami, které mohou dítě trápit i dlouho po prožitém traumatu nebo trestu. Následně se problémy projeví ve všech důležitých rovinách - v emoční, sociální, fyzické i psychické. Dítě může trpět poruchami spánku.⁴⁸

V dnešní době je otázka tělesných trestů velmi aktuální ve všech sférách - v rodině, ve školství. Co člověk to jiný názor. Je prokazatelné, že nepřiměřené a časté tresty, mohou být pro dítě zátěží a mohou ho poškodit a ohrozit na vývoji. Tělesný trest je symbolem násilí páchaného na dětech, ale je nutné říct, že není trest jako trest. Každý z nás by měl vědět, jaký trest je přiměřený a adekvátní a jaký ne.

Dle Vaníčkové jsou znaky a poruchy fyzického násilí různé. Mohou to být podlitiny, otoky, spáleniny, jizvy (jsou viditelné), dále ustrašenost, deprese, agresivita vůči okolí i k sobě samému, nadměrná lekavost a bázlivost. Děti často následně trpí různými poruchami chování, utíkají z domu, zhoršuje se jim prospěch ve škole, jsou náchylné k různým sociálně - patologickým jevům (záškoláctví, drogy, tabák, alkohol).⁴⁹

2.5.3 Poruchy související s psychickým týráním

Špeciánová se zabývá psychickým týráním, které negativně ovlivňuje citový vývoj dítěte. Psychické týráním je součástí syndromu CAN, ve většině případů bývá doprovázeno dalšími druhy týráním (fyzické nebo sexuální), ale může se vyskytovat i samostatně.

⁴⁸ LOVASOVÁ, L., SCHMIDOVÁ, K. *Tělesné tresty*. 2006. s. 12.

⁴⁹ VANÍČKOVÁ, E. *Interpersonální násilí na dětech*. 2009, s. 8 - 9.

Znaky a poruchy psychického násilí jsou různé např. zesměšňování, vyhrožování, odmítání, vydírání, srovnávání dítěte s jinými inteligentnějšími vrstevníky, izolace od přátel a rodiny, nadměrná zátěž dítěte a nadměrné požadavky na dítě.

Díky tomu se u dítěte mohou objevit různé poruchy příjmu potravy, depresivní stavy, vznik závislostí (tabák, alkohol, drogy), dítě má velmi malé nebo žádné sebevědomí, má problém s navazováním a s udržením vztahů. Díky své ustrašenosti, zakřiknutosti se velmi často tyto děti stávají obětí šikany. Ze svých problémů často dítě obviňuje sebe, místo osob, které dítě týrají.⁵⁰

2.5.4 Poruchy související se sexuálním zneužíváním

Sexuální zneužívání má na dítě pouze negativní následky. Dítě je poškozeno samotným činem, následně se objevují další problémy spojené s tímto činem, které ovlivní další vývoj dítěte. Dítě může být poškozeno i tím, že se bojí svůj problém někomu sdělit, nebo naopak tím, že ho sdělí.

Znaky a poruchy sexuálního násilí bývají různé. Reakce dítěte na prožité trauma v dětství jsou krátkodobé a rychlé, naopak v dospělosti a pubertě se důsledky tohoto traumatu projevují dlouhodobě. Poruchy, které mohou být tímto stresem vyvolány jsou deprese, sebevražedné pokusy, akutní stavy úzkosti, uzavřenost, dissociativní poruchy chování, hypersexualita.⁵¹

⁵⁰ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. 2003, s. 21 - 22.

⁵¹ VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Sexuální zneužívání dětí I. Díl*. 1997, s. 19 - 20.

3 PRÁCE S DYSFUNKČNÍ RODINOU

Pokud se jedná o dysfunkční rodinu, kde vyrůstá dítě, které je jakýmkoliv způsobem ohroženo, je nutné s rodinou pracovat. Prioritou je pomoci rodině tak, aby byl zajištěn optimální vývoj dítěte a dítě bylo v bezpečí. Pro úpravu práv dětí a legislativní zajištění jejich bezpečí a zabezpečení existuje mnoho zákonů, úmluv, práv, kterým se budu níže věnovat.

3.1 Legislativní vymezení práv dítěte

Ochrana dítěte před všemi formami CAN, předcházení zanedbávání je zakotvena v mnoha zákonech, stejně tak je tomu v České republice. Téma ochrany dítěte je velmi obsáhlé, zasahuje do různých oborů. V právním řádu ČR jsou přesně vymezeny podoby a formy zanedbávání a práva dětí jsou zakotvena v těchto dokumentech.

Ucelený a stručný přehled legislativního vymezení ve své knize uvádí Bechyňová a Konvičková.

Listina základních práv a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb.) je od roku 1993 součástí ústavního pořádku ČR, má stejnou váhu jako ústavní zákony. Listina upravuje a vymezuje základní lidská práva týkající se ohrožených dětí (jejich práva hospodářská, sociální i kulturní). Vymezuje se v něm také rodičovství a rodina, které jsou pod ochranou zákona, přičemž je zaručena zvláštní ochrana dětem i mladistvým. Jednotlivé články listiny dále upravují práva a povinnosti rodičů, dětí, ale také státu (pomoc rodinám v obtížné sociální situaci). Základní myšlenky a zásady Listiny dále rozšiřují tyto zákony ČR (rodinné právo v Občanském zákoníku, zákon o sociálně právní ochraně dětí, trestní zákon).

Úmluva o právech dítěte je nejvýznamnější v oblasti ochrany dětských práv. Tato úmluva zavazuje smluvní státy k zajištění „blaha dítěte“ a dále jim ukládá povinnost činit všechna opatření (zákonodárná, sociální, správní, výchovná) vedoucí k ochraně dětí před jakýmkoli nebezpečím. Tato úmluva též deklaruje pomoc státu rodině v tíživé životní situaci, která může k zanedbávání vést, čímž navádí státy k prevenci.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.) je ucelený předpis, zabývající se sociálně-právní ochranou dětí a to z hlediska působnosti orgánů tuto službu vykonávajících (OSPOD). Sociálně-právní ochrana má zajistit práva dítěte na

jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, má podporovat svým působením rodiny, které neplní dostatečně své funkce. Je zde vymezen okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrana zaměřuje (např. děti bez rodičů, děti svěřené do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, děti vedoucí nemravný život, nechodící do školy, děti utíkající od svých rodičů, děti na kterých byl spáchán trestný čin, děti užívající návykové látky a další).

Trestní zákon vymezuje ochranu nezletilého dítěte v rovině trestněprávní. Definuje např. trestný čin zanedbání povinné výživy, trestný čin ohrožování výchovy mládeže. Tyto trestné činy jsou postižitelné, posuzuje se u nich však míra zavinění a také to, zda nepéče rodičů, má pro dítě trvale nepříznivé následky.⁵²

Dětská a rodinná práva byly dříve součástí zákona o rodině, který dnes již neplatí. V současnosti je rodinné právo součástí Občanského zákoníku.

3.2 Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD) začíná s rodinou pracovat v době, kdy rodina vykazuje určité dysfunkce, neplní dostatečně své funkce a nezletilé dítě v rodině je ohroženo ve svém vývoji.

Dle Novotné OSPOD spadá pod obecní úřad. Povinností obecních úřadů je ohrožené dítě vyhledat, při zjištění výchovných nebo jiných problémů jednat s rodiči i dětmi. Poskytnout rodinám poradenství a dále se zákonnými zástupci pracovat, aby došlo k nápravě a rodiče začali plnit funkce vyplývající z rodičovské odpovědnosti. Dále se musí zjištěná fakta předat obecnímu úřadu s rozšířenou působností, kterému ukládá zákon další postup a opatření, které musí učinit v rámci zajištění ochrany dítěte.⁵³

Činnosti obecního úřadu s rozšířenou působností, soudu a OSPOD

- Poradenství - obecní úřad s rozšířenou působností zabezpečuje pomoc rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu dětí v problémových situacích, pomoc se vzděláním, pomoc při zajišťování specifických potřeb, poradenství je

⁵² BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 2011, s. 44 – 47.

⁵³ NOVOTNÁ, Věra. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 2007, s. 145.

poskytováno i při otázkách náhradní rodinné péče. Poradenství je doporučováno. Tuto povinnost může OSPOD nařídit v rámci správního řízení. Pokud rodiče nesplní nařízení, své problémy neřeší, může je OSPOD sankcionovat.

- Výchovná opatření - pokud s rodinou pracují pracovníci OSPOD a rodiče přesto neplní povinnosti, které vyplývají z rodičovské odpovědnosti, může obecní úřad s rozšířenou působností nebo soud nařídit další opatření a těmi jsou: napomenutí (rodiče, dítěte, nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte), stanovení dohledu nad výchovou dítěte, omezení (opatření, které mají omezit škodlivé vlivy ve výchově dítěte), uložení povinnosti využití odborné poradenské pomoci. Pokud o výchovném opatření rozhodne soud, OSPOD žádá o dokumentaci z prováděného dohledu. S rodinou se neustále pracuje, součástí výkonu soudního dohledu jsou neohlášené návštěvy v rodině, rozhovory s dětmi i rodiči. Zkoumají se podmínky, ve kterých děti žijí. Pokud v rodině nedochází k nápravě a je to v zájmu dítěte, může soud rozhodnout o dočasném odebrání, nejdéle na tři měsíce.
- Opatření na ochranu dětí - tato opatření jsou navrhovány obecním úřadem s rozšířenou působností v nejlepším zájmu dítěte. Jde např. o návrh soudu na omezení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, návrh na nařízení, zrušení nebo prodloužení ústavní výchovy, návrh na umístění či svěření dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (jeho prodloužení nebo zrušení), také svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu nebo zrušení. Všechny tyto návrhy jsou následným řešením po dlouhodobé práci s rodinou.
- Ústavní a ochranná výchova - jde o krajní nařízení, kterému předchází jiné možnosti (umístění dítěte do náhradní rodinné péče nebo umístění do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc). V případě, že dojde k nařízení ústavní výchovy, pracovník OSPOD práci s rodinou nekončí. Nadále pracuje s dítětem, rodiči i se zařízením, kde je dítě umístěno.⁵⁴

3.3 Sanace rodiny

Sanace rodiny je synonymum pro podporu rodiny. Jedná se o různá opatření, která by měla podporovat funkčnost rodiny. Formy sanování jsou různé a odvíjí se od

⁵⁴ NOVOTNÁ, Věra. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 2007, s. 155 - 175.

problémů v rodině - může se jednat o práci zaškoleného odborníka s rodinou, terapii rodiny vedenou profesionálem nebo práci s rodinou v domácím prostředí.

Autorky Věra Bechyňová a Marta Konvičková definují ve své publikaci sanaci takto: „Sanace rodiny je soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešené nebo akutní situace ohrožení dítěte může být jeho umístění mimo rodinu. Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.“⁵⁵

Cílem sanace je sjednat v rodině nápravu, zmírnit příčiny ohrožení dítěte, snaha o zachování biologické rodiny jako celku, podpora rodiny vedoucí k odvrácení možnosti odebrání dítěte z rodiny. Pokud dojde k nařízení ústavní výchovy, rodina se dál sanuje, aby se zlepšily podmínky a dítě se mohlo co nejdříve vrátit domů. Každá sanace má své znaky - má svého hlavního koordinátora, členem sanačního týmu je vždy i pracovník sociálně-právní ochrany dětí, součástí jsou i další odborníci (např. psycholog, učitel, speciální pedagog). Je důležité, aby celý tým pracoval na základě předem stanovených pravidel, která jsou známá i rodině. Před sanováním je nezbytné mít sestavený sanační plán. Při sestavování sanačního plánu je třeba zvážit určité rizikové faktory sanování:

- rodiče pochází z dysfunkční rodiny, nebo prožili část života v ústavní výchově,
- rodiče jsou závislí na drogách, alkoholu,
- některé z dětí rodičů již žije v ústavní výchově nebo dali souhlas k adopci,
- rodiče mají nízké vzdělání, nemají zaměstnání, mají různé dluhy,
- rodiče se pomoci bojí, nedůvěřují pomoci odborníků, své problémy zlehčují a nevěří v možnou nápravu.

Při sanaci rodiny je nutné zvážit i rizikové faktory prostředí, kde rodina žije, a které rodinu zásadně ovlivňují. Při sanaci se postupně snaží pracovníci odstranit ohrožující vlivy prostředí a přitom hledají účinná a citlivá řešení. Je nutné, aby rodina

⁵⁵ BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 2011, s. 18.

měla své bydlení. Sanace není nástrojem k získání bydlení, je pomocníkem v řešení této situace.⁵⁶

Sanace je poměrně nová metoda pomoci rodinám. V dnešní době, kdy se prosazuje a upřednostňuje, aby dítě vyrůstalo se svou biologickou rodinou, odstupuje se od možnosti umísťovat děti do ústavní výchovy. Často je zmiňováno, že sanace by měla být prvním krokem v řešení všech dysfunkcí v rodině proto, aby dítě v rodině mohlo zůstat. Přestože jsou vymezeny možnosti, kdy je možné rodinu sanovat a kdy již ne, otázkou pro mnohé je, zda je sanace vždy vhodná a je pro dítě přínosem, nebo zda není někdy vhodné, zvolit jinou variantu pomoci dítěti.

Sanace je naprosto nevhodná, pokud bylo s dítětem zacházeno obzvláště krutým způsobem, pokud bylo dokázáno, že rodiče k dítěti nemají žádný vztah, pokud jsou rodiče závislí na návykových látkách a odmítají léčbu, pokud rodiče trpí psychiatrickým onemocněním a odmítají pomoc multidisciplinárního týmu, pokud jsou rodiče zbaveni způsobilosti k právním úkonům a odmítají spolupráci. V dalších různých případech, kdy rodina spolupracuje, má zájem o řešení svých problémů, nechce dále ohrožovat vývoj dítěte, snaží se o to, aby dítě v rodině zůstalo nebo se do ní z ústavní výchovy vrátilo, je sanace vhodná.⁵⁷

3.4 Sociální pedagog a dysfunkční rodina

V práci s dysfunkčními rodinami se může uplatnit i sociální pedagog.

Sociální pedagog je vysokoškolsky vzdělaný odborník, jehož působnost se zaměřuje na různé oblasti každodenního života. Komplexně se sociální pedagog může věnovat těm, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci nebo se naopak sociální pedagog věnuje společnosti jako celku (výchovné pojetí). Rozsah a pojetí sociální

⁵⁶ BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 2011, s. 18 - 20.

⁵⁷ Tamtéž, s. 20 - 21.

pedagogiky jako vědní disciplíny a tedy i profese sociálního pedagoga jsou velmi rozsáhlé.⁵⁸

Širší pojetí sociální pedagogiky říká, že se tento obor soustřeďuje na otázky pomoci při vytváření životního způsobu jednotlivců, pomoc při socializaci a enkulturaci, pomoc při řešení konfliktní interakce a komunikace mezi jedinci (sociální skupinou) a společnostmi, přičemž sociální pedagogika klade velký význam především na primární prevenci. Tento vědní obor se také zabývá rolí prostředí ve výchově a to nejen v souvislosti s rizikovými, potenciálně ohroženými, znevýhodněnými či deviantně jednajícími skupinami, ale také v souvislosti s celou společností.

Užší pojetí sociální pedagogiky říká, že jde o aplikované odvětví pedagogiky zaměřující se výchovným působením na rizikové (např. děti z ústavní výchovy, děti propuštěné z vazby) a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. Dále se soustřeďuje na pomoc rodinám s různými dysfunkcemi a rodinám s problémovými dětmi.

Z širšího pojetí této disciplíny vyplývá, že sociální pedagogika má dvě základní funkce - preventivní (profylaktickou - činnosti přispívající k prevenci různých deviací) a terapeutickou (kompenzační - činnosti sloužící k vyrovnání deficitů).⁵⁹ Oba tyto přístupy mohou přispět při práci s dysfunkčními rodinami.

Profese sociálního pedagoga se řadí mezi pomáhající profese, snaží se efektivně a pružně reagovat na náročné životní situace ve společnosti. Sociální pedagog může pracovat s různými skupinami, ať už to jsou zdravotně či sociálně znevýhodněné osoby, marginalizované či sociálně slabé osoby, osoby propadající se díky nárokům a požadavkům v sociální struktuře, osoby ztrácející schopnost postarat se o sebe samy. Snahou všech pomáhajících profesí, tedy i sociálního pedagoga, je prevence před vznikem těchto situací, dále snaha o zlepšení a nápravu životní úrovně těchto osob. Práce sociálního pedagoga v tomto směru úzce souvisí se sociální prací a vzhledem k tomu může pracovat sociální pedagog i s dysfunkčními rodinami. Níže uvádím možnosti pomoci a práce sociálního pedagoga pouze v souvislosti s prací s dysfunkční rodinou.

⁵⁸ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2014, s. 43 - 46.

⁵⁹ Tamtéž, s. 46.

Jedná se o pomoc rodině v těchto směrech:

- prevence - pomoc může být primární (např. vytváření společensky uznávaných aktivit podporujících informovanost, solidaritu společnosti a odstraňujících všeobecnou předpojatost vůči těmto osobám - projekty týkající se menšin, nezaměstnaných osob, drogově závislých osob). Dále v našem případě pomoc směřovaná již přímo skupině nebo jednotlivci = pomoc sekundární, což je pomoc přímo jedincům žijícím v nevhodných rodinných nebo sociálních podmínkách, následně prevence terciální, což je snaha sociálního pedagoga působit neustále tak, aby se negativní chování v budoucnu neopakovalo,
- poradenství a terapie - rodinám může nabídnout různé formy poradenství týkající se jednotlivců nebo krizové intervence (preventivně výchovné poradenství pro rodiče, výchovné poradenství ve školách). Rodinám se snaží nabídnout dostupné programy (socioterapii - úkolem této terapie je nabídnout jedinci možnosti vytvoření příznivých sociálních vztahů vedoucích k udržení nebo znovuvytvoření přiměřeného sociálního chování). Dětem, u kterých se začínají v důsledku dysfunkční rodiny objevovat problémy sociální, zdravotní, psychické se snaží pomoci např. se začleněním do kolektivu, pomáhá jim řešit problematickou situaci, může doporučit dostupnou zdravotní péči,
- ve směru vzdělávání, výchovy - tzv. léčebná pedagogika, pomoc při rekvalifikaci v nezaměstnanosti, preventivní programy, nabídka možnosti aktivního využití volného času dětem.⁶⁰

Sociální pedagog může rodině nebo dětem poskytnout oporu (empatii, schopnost naslouchat, důvěru, snaží se najít stabilní řešení situace), dále může na rodinu působit výchovně vzdělávacím způsobem (vysvětlováním příčin situace, hledáním možných východisek situace, předáním informací, vytvořením nové podnětné motivace pro rodiče nebo děti). V neposlední řadě může působit jako poradce (společně s rodinou hledá konkrétní řešení problémů, může rodině doporučit kontakty na další humanitární instituce a organizace, navazuje spolupráci rodiny s další specializovanou pomocí).

⁶⁰ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2014, s. 47 - 48.

4 VÝZKUMNÁ ČÁST

Praktická část bakalářské práce bude věnována kvalitativnímu výzkumu. Zvolila jsem metodu případových studií, ve kterých budu jednotlivé případy detailně popisovat a vysvětlovat.

4.1 Výzkumné cíle

Ve výzkumné části využiji informací uvedených v teoretické části a získaných dat. Na základě srovnání těchto dvou částí se pokusím o analýzu jednotlivých případů. Mým hlavním cílem je analyzovat prostřednictvím podrobných případových studií, jaký dopad má život v dysfunkční rodině na život a vývoj dítěte. Vzhledem ke stanovenému hlavnímu cíli jsem si zvolila tyto otázky, které mi pomohou při závěrečném zhodnocení a sebereflexi.

1. Jaké mohou být příčiny dysfunkce v rodině?
2. Jak a proč spolupracuje rodina s OSPOD a dalšími pomáhajícími institucemi?
3. Má rodina zájem o nápravu, chce zabránit nejhoršímu - odebrání dítěte?

4.2 Kvalitativní výzkum

V metodologii je kvalitativní výzkum některými autory označován jako pouhý doplněk tradičních kvantitativních výzkumných strategií, jiní ho označují protipólem ve vztahu k vědě. V současné době je již kvalitativní výzkum v sociálních vědách na stejné úrovni jako ostatní jiné formy výzkumu. Výzkumník si nejprve zvolí zkoumaný cíl, téma a na jejich základě si určí základní výzkumné otázky, které však může v průběhu výzkumu dále doplňovat a upřesňovat. Můj výzkum se zaměřuje na vliv rodiny na vývoj dětí v dysfunkčních rodinách. Kvalitativní výzkum je označován za pružný typ výzkumu. Výzkumník získává a analyzuje všechny dostupné informace, které mohou přispět k objasnění výzkumných otázek. Sběr dat probíhá v delším časovém období, výzkumník si vybere místo i jedince, které chce zkoumat a sleduje je v různých časových okamžicích. Sběr informací a analýza dat probíhají současně. Ze získaných výsledků vyvozuje výzkumník rozhodnutí, která data jsou potřebná a naopak která ne.

Na tomto základě sbírá další data, která znovu analyzuje. Ke sběru dat se využívají málo standardizované metody. Nejdůležitější v kvalitativním výzkumu je sám výzkumník.

Kvalitativní výzkum má své výhody i nevýhody. Jeho výhodou je podrobný popis a zkoumání jedince (skupiny, události, fenoménu) v jeho přirozeném prostředí. Výzkum umožňuje studovat procesy a navrhopvat teorie, snaží se vyzkoumat lokální příčinné souvislosti, dobře reaguje na místní situace a podmínky.

Nevýhodou kvalitativního výzkumu je, že získané poznatky nemusí být zobecnitelné na populaci nebo jiné prostředí. Kvantitativní predikce je obtížná, testování hypotéz a teorií je složité, analýza dat a jejich sběr jsou mnohdy časově náročné etapy. Výsledky mohou být zkresleny výzkumníkovými preferencemi.⁶¹

4.3 Základní charakteristika případové studie

Hendl ve své knize charakterizuje případovou studii takto - „v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. V případové studii jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti. Případová studie v sociálně-vědním výzkumu je podobná mikroskopu: její hodnota závisí na tom, jak dobře je zaostřena.“⁶²

V závislosti na cílech výzkumu se případová studie dělí do několika typů - osobní případová studie, studie komunity, studie sociálních skupin, studie organizací a institucí a zkoumání událostí, rolí a vztahů.

Pokud se budeme bavit o pojetí případové studie, odborná literatura uvádí dva pohledy od jednotlivých autorů, což jsou Stake a Yin. Stake vidí případovou studii jako porozumění určitému jevu v celé jeho komplexnosti a jedinečnosti. Dále rozděluje případovou studii do těchto typů - intrinsitní případová studie, instrumentální případy a kolektivní případová studie.

Jinak definuje případovou studii Yin, který ji popisuje jako strategii prozkoumání předem zvoleného jevu v přítomnosti v souvislosti s jeho reálným kontextem, zvláště pak, pokud hranice mezi jevem a kontextem nejsou zcela zřetelné. Yin dále dělí případové studie na exploratorní, explanatorní, deskriptivní a evaluační.

⁶¹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 2005, s. 49 - 52.

⁶² Tamtéž, s. 104.

Pro případovou studii, je důležitý správný postup, což znamená, určit si výzkumnou otázku, vybrat případ (určit metodu sběru a analýzy dat), připravit si sběr dat, vlastní sběr dat, analýza a interpretace dat, příprava zprávy. Případová studie by měla pružně reagovat v závislosti na množství a typu dat. Pro tento druh výzkumu může výzkumník využít různé metody zkoumání - rozhovory, záznamy, dokumenty, pozorování. Všechny tyto metody se mohou při výzkumu vzájemně propojovat a využívat.⁶³

Jiná literatura uvádí, že smyslem případové studie je podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málo případům. Pro vlastní výzkum je nejdůležitější sám případ. K získání relevantních údajů je pro výzkumníka důležité sledovat případ v jeho přirozeném prostředí a k výzkumu využívat veškeré dostupné zdroje a metody sběru dat. Yin zde uvádí, že považuje případovou studii za výhodný výzkum v případě, že se ptáme jak a proč se něco děje. Případová studie může být longitudinální (zaměřuje se na jeden případ ve více časových horizontech) a mnohonásobná (jedná se o výzkum dvou a více případů, Stake tuto studii označuje jako kolektivní případovou studii).⁶⁴

4.4 Sběr dat, mlčenlivost, výběr respondentů, vyhodnocování dat

Uvedu zde čtyři případové studie různých rodin, na nichž se budu snažit poukázat na různé dysfunkce v rodinách, na jejich příčiny a primárně na to, jak dysfunkční prostředí a rodina nadále může ovlivnit vývoj dítěte.

Veškerá data pro případové studie jsem získala z vyprávění a rozhovorů pracovnic z OSPOD, které přímo s rodinami pracují. Byly mi také zapůjčeny materiály a dokumentace jednotlivých případů. Náhled do spisové dokumentace případů, zpráv ze ZŠ, MŠ, lékařských zpráv, rozhovory s pracovnicemi OSPOD, účast při rozhovoru pracovnice OSPOD s třemi klientkami (které souhlasily s mou přítomností i s rozhovorem se mnou), mi byly umožněny se souhlasem vedoucí odboru sociálních věcí. Tato data jsem využila pro vytvoření podrobných případových studií a jejich zhodnocení. Byla jsem poučena o povinnosti zachovávat mlčenlivost (§ 57, odst. 1, 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

⁶³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 2005, s. 104 - 115.

⁶⁴ ŠVARÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2007, s. 96 - 106.

Pro zpracování jsem si vybrala metodu případových studií. Po prvním setkání s vedoucí odboru sociálních věcí a pracovnící OSPOD, kdy jsem oběma vysvětlila téma své bakalářské práce a také cíl praktické části práce, jsme si domluvily další schůzky, na kterých jsme postupem také vybíraly rodiny, které byly pro můj výzkum vhodné. Zohlednila jsem i skutečnost, že tři klientky souhlasily s rozhovorem a mou přítomností při šetření na OSPOD, což mi předem domluvila pracovníce OSPOD. V této práci uvádím tři případové studie, během nichž jsem mohla mluvit i s klientkami. Čtvrtá studie je zpracována pouze z popisu pracovníce OSPOD, z dokumentace o případu, ze zpráv z případu - klientka rozhovor odmítla.

Rozhovory s klientkami probíhaly v kanceláři OSPOD, vždy při předem plánovaném sociálním šetření, za účasti pracovníce OSPOD. Pro rozhovor jsem využila formu nestrukturovaného rozhovoru, některé otázky jsem měla předem připravené, ostatní vyplynuly z průběhu rozhovoru. Jednalo se o individuální rozhovor, ze kterého jsem chtěla získat co nejvíce informací. Otázky jsem také směřovala k tomu, abych získala informace k zodpovězení svého hlavního výzkumného cíle. Klientky jsem osobně dříve neznala, nevěděla jsem, jak budou na otázky reagovat a jaká bude vzájemná spolupráce a důvěra. Na základě těchto rozhovorů a přístupných dokumentů jsem zpracovala nejprve samotné případové studie, přepisy rozhovorů a následně jejich analýzy a konfrontaci s odbornou literaturou.

Všechna jména včetně osobních údajů byla změněna z důvodu ochrany osobních údajů dle zákona č. 101/2000 Sb.

4.5 Případová studie

4.5.1 Případ č. 1

Rodina A (dvě děti - Monika 9 let, Jan 7 let)

Momentálně tříčlenná rodina žije v bytu 1 + 1. Matka 30 let (Eva), dcera Monika 9 - (2007), syn Jan 7 - (2009). V této domácnosti dále bydlí matka matky, bratr Evy děti s družkou a dítětem. V domácnosti se zdržuje i druh Evy. Eva ani její partner nepracují, do domácnosti si dále koupili psa. Otázku zaměstnání Eva neustále neřeší a vylouvá se na to, že jí úřad práce nabízí pouze práci na směny, což nemůže vykonávat kvůli

hlídání dětí. V roce 2015 Eva požádala o svůj obecní byt, který jí zatím nebyl přidělen vzhledem k tomu, že neprojevuje zájem o zaměstnání.

Případ rodiny A

Matka (dále Eva) se vdávala v devatenácti letech. Pocházela z malé vesnice, žila v neúplné rodině na velmi nízké sociální úrovni. Eva byla nejstarší ze čtyř dětí. Matka Evy se o děti příliš nestarala a v podstatě nechávala veškerou péči a starost na nejstarší dceři, otec s rodinou nežil. Matka Evy byla velmi rázná a dceru často trestala za nesplnění úkolů nebo za chyby mladších sourozenců. Rodinné prostředí bylo bez podnětů, rodina spolu netrávila téměř žádný volný čas, pouze povinný pracovní. Eva uvádí, že si chtěla najít co nejdříve partnera, aby mohla z domu odejít, což se také stalo. Ve svých sedmnácti letech si našla o třináct let staršího přítele a po zhruba dvouleté známosti se vzali. Eva odešla z domu. S manželem si našli podnájem v blízkém městě, kde manžel pracoval. Eva byla spokojená, práci neměla, což manželovi nevadilo. Jeho příjem byl pro rodinu dostačující. O domácnost se starala Eva dobře. Po roce se zkomplikovala situace s bydlením, mladí manželé museli opustit nájemní byt a rozhodli se pro koupi bytu. Eva přistoupila na to, že i ona si najde práci. Jako vyučená prodavačka si sehnala práci v místním obchodě. Manželé si koupili byt. Asi půl roku po nástupu Evy do práce se objevily první problémy v manželství. Eva pracovala v obchodě na dvě směny, pracovala i o víkendech. V práci poznala nové kolegy, kteří jí byli blízcí věkem a se kterými si rozuměla. Začala s nimi trávit více času a poprvé v životě si začala užívat i zábavy, což jí manžel z počátku neměl za zlé. Párkrát šli manželé s jejími přáteli ven spolu, ale později začala chodit víceméně Eva sama, i když manžel projevoval často nesouhlas. Vznikaly první větší hádky. Ale hlavně Eva začala s kamarády často popíjet. Z akcí se vrátila např. druhý den, často nebyla schopna manželovi říct, kde vlastně byla. Situace vygradovala, když Eva přišla o práci kvůli neomluvené absenci (zpočátku ji vedoucí omlouval), ale posléze, když zjistil příčinu a přistihl Evu v práci opilou, přišla okamžitá výpověď. Manžel Evě prozatím nic nevyčítal, v podstatě byl rád. Doufal, že Eva se doma odpoutá od negativního vlivu přátel a jeho příjem na materiální zabezpečení a placení dluhů stačil. Situace se i poměrně uklidnila. Eva otěhotněla a manželům se narodila dcera (2007).

Po narození dcery vše zhruba půl roku fungovalo. Pak začala Eva opět pít, zpočátku méně, později se stal alkohol v menších či větších dávkách jejím denním přítelem. Manžel pohrozil Evě rozvodem a Eva na jeho žádost poprvé podstoupila prozatím ambulantní protialkoholickou léčbu. Na léčbu docházela pravidelně. Eva abstinovala. Situaci rodina zvládla vyřešit bez cizí pomoci a Eva znovu otěhotněla, když bylo dceři Monice 15 měsíců. Manželům se narodil syn Jan (2009). Péči o dvě děti Eva zvládala, viditelně se však změnil vztah mezi manželi, i přesto, že Eva nepila. Když měla Monika 3,5 roku a syn Jan 18 měsíců, manžel požádal o rozvod. Citelné vztahové ochlazení, snad i věkový rozdíl a Eviny předchozí problémy s alkoholem ho dovedly k tomu, jak uvedl u rozvodu, že si našel novou partnerku. Manželství bylo v roce 2010 rozvedeno, a jelikož Eva abstinovala, domácnost byla v pořádku, s manželem se dohodli na tom, že děti budou svěřeny do její péče. Manžel přislíbil Evě, že po rozvodu může s dětmi zůstat ve společném bytě a sám se odstěhoval k přítelkyni. Z bytu si odvezl osobní věci. Dle majetkového vyrovnání, měla začít Eva částečně manžela vyplácet, až si opět po rodičovské dovolené najde práci. Eva si našla práci jako uklízečka, pracovala na jednu směnu, což bylo důležité. Brzy po nástupu začala Eva opět pít a navštěvovat různá pohostinství. Její péče o děti velmi ochabla, často je nechávala na hlídání u sousedů, známých nebo své matky. S dětmi trávila minimum času. Otec dětí tuto situaci nijak neřešil, s novou přítelkyní měl další dítě a děti z prvního manželství viděl jen občas. Výživné však řádně platil. Po roce a půl se zjistilo, že má Eva obrovské dluhy na nájmu, elektřině a nesplácí nebankovní půjčky, které si udělala, aby mohla pít, chodit se bavit a v neposlední řadě, jak se ukázalo, hrát automaty. Situace byla velmi vážná, byt musel být prodán, aby mohly být dluhy částečně uhrazeny. Část peněz dostal bývalý manžel. Eva se s dvěma dětmi **odstěhovala** do bytu 1 + 1 ke své matce, kde žil i její bratr s přítelkyní a dítětem. Matka Evě nabídla pomoc se vším. O děti ale nejevila Eva neustále téměř žádný zájem, spoléhala se na svou matku. Děti byly pro Evu přítěží, často se k nim chovala až agresivně, pokud se děti dožadovaly její pozornosti.

V prosinci 2012 se na oddělení OSPOD dostavila osoba, která chtěla zůstat v anonymitě a upozornila na špatnou péči matky o děti, kterou zdůvodnila tím, že děti chodí hladové, chodí si k ní pro jídlo, chodí poměrně špinavé. Tato osoba také uvedla, že Eva při nákupu raději koupí tabák a alkohol než potraviny pro děti, prý i přes pláč a hlad dětí. Stížnost se týkala i bydlení, kdy osoba pracovníci OSPOD sdělila, že v bytě také bydlí nový přítel Evy, který se chová k dětem velmi agresivně, bije je, údajně pije

a bere návykové látky. Na základě tohoto sdělení bylo provedeno první šetření v rodině. Doma byla zastižena Eva i děti a také její druh. Ten byl velmi agresivní i vůči pracovním OSPOD (což zdůvodňoval tím, že Eva doposud nedostala obecní byt a musí žít s ostatními v tomto malém bytě). Matce bylo anonymní oznámení sděleno. Uvedla, že někdy v obchodě nakupuje alkohol a tabákové výrobky, ale děti hladové nejsou. Opilá nebyla. Na otázku, zda chodí pravidelně do práce a má příjem, odpověděla, že ano, že neustále pracuje jako uklízečka a druh je v současné době nezaměstnaný. Na základě tohoto upozornění bylo rozhodnuto o výkonu soudního dohledu nad nezletilými dětmi.

V roce 2014 přišlo na OSPOD další anonymní udání. Týkalo se toho, že Eva měla nechat spát děti na chodbě. Důvodem bylo jejich hlasité hraní a křičení, což ji rušilo v odpočinku a to jim vyčítala, když je vedla na chodbu. Do bytu děti pustila až babička, která se vrátila z brigády. Ostatní rodinní příslušníci v bytu nebyli a nemohli děti pustit. Dle sdělení anonyma byly děti opět vyhladovělé, značně zapáchaly a hrozně se bály. Bylo provedeno další šetření v rodině. Doma byla zastižena pouze Eva, rozhovor probíhal na chodbě. Eva tuto situaci nepopřela, sociální pracovníci sdělila, že jsou děti někdy příliš hlučné, a že má výchovné problémy se synem Janem. S Janem půjde do Pedagogicko-psychologické poradny v Šumperku, protože jí to doporučila škola a ona sama jeho výchovu vůbec nezvládá. Na základě tohoto dalšího oznámení požádala OSPOD o zprávu a vyjádření o dětech i základní školu. Eva také přiznala, že je již bez práce a její přítel neustále žádnou práci nemá.

Vyjádření ZŠ ohledně nezletilých dětí

Posudek ZŠ, týkající se nezletilé Moniky, informuje o zhoršení chování i učení Moniky ve škole. Poslední dobou je velmi konfliktní a uhádaná a to jak ve vztahu ke spolužákům, tak k pedagogům. Často nenosí pomůcky do předmětů a zapomíná potřeby nutné k výuce. Monika se snaží vyrovnat za každou cenu svým spolužákům a využívá k tomu i drobných podvodů (např. si nechala oznámkovat výrobek spolužačky, která byla zrovna nemocná). Půjčuje si bez dovolení oblečení spolužáků, což následně zapírá a odmítá oblečení vrátit. Svačiny a pití nenosí pravidelně. Když nemá jídlo, prosí o jídlo spolužáky. Peníze na zaplacení různých pomůcek nebo akcí nosí pozdě nebo vůbec. Do dnešního dne rodina neuhradila plavecký kurz a výlet. V hodinách se ale Monika snaží,

hlásí se. Její vědomostí jsou odpovídající. Úkoly nosí podepsané, ale nezkontrolované. Oblečení je postarší, někdy špinavé, ale ne nevyhovující.

Jan je dle zprávy ZŠ velmi neposlušný, nerespektuje žádné příkazy, je umíněný, vůči spolužákům často agresivní. Školní povinnosti víceméně neplní. Již v první třídě mu bylo uděleno napomenutí třídního učitele za soustavné nevhodné chování a matce ZŠ doporučila navštívit s Janem Pedagogicko psychologickou poradnu (dále jen PPP) v Šumperku, kam se ale matka v daném termínu se synem nedostavila. Další doporučení je vystaveno nyní, ve druhé třídě, kvůli stále stejným, zhoršujícím se problémům. Jan často cíleně ubližuje fyzicky spolužákům, bije je. Třídní učitelka uvádí, že musela nastolit určitá opatření, aby tomuto ubližování mohla zamezit. Jan neustále vyrušuje, domácí úkoly nenosí nebo je má odbyté a plné chyb. Jeho znalosti jsou vzhledem k věku spíše podprůměrné, má velmi malou a omezenou slovní zásobu, odmítá příkazy pedagoga. V kolektivu není oblíben. Svačiny, obědy a pití nemá pravidelně, oblečení je spíše staré, špinavé, často potřhané.

Spolupráce matky se školou je dle sdělení ZŠ velmi špatná, matka nereaguje na žádné oznámení, nechodí na třídní schůzky, děti neomlouvá, škole dluží peníze. O vzdělání dětí ani spolupráci se ZŠ zájem matka spíše nejeví.

V případě této rodiny byla na základě zjištěných poznatků svolána případová konference (2014). Této konferenci se zúčastnili - třídní učitelé Moniky i Jana, pracovnice PPP Šumperk, psychologka, babička, matka, dvě pracovnice OSPOD. Všichni byli poučeni o mlčenlivosti a o situaci v rodině. Babička ani matka (Eva) nechtějí, aby došlo např. k odebrání dětí a přislíbili, že se společnými silami pokusí situaci řešit. Matka přislíbila větší spolupráci jak s OSPOD, tak se ZŠ. Větší angažovanost přislíbila i babička. Ze strany PPP byla doporučena další schůzka s Janem, kterou matka i učitelé na konferenci uvítali. Matka také oznámila, že brzy nastoupí do práce a znovu podstoupí ambulantní protialkoholické léčení. ZŠ přislíbila snahu na pomoci dětem s vyučováním, doučováním, využitím volného času.

V současné době (v roce 2016) bylo ze strany OSPOD rozhodnuto o zvýšené kontrole a dohledu nad rodinou. Kontroly mají být prováděny častěji a např. i v pozdních odpoledních či večerních hodinách.

Rozhovor s klientkou a pracovnící OSPOD

První studie pojednává o rodině A. Jde o případ paní Evy, její rodiny a především jejich dvou dětí. Eva i pracovnice OSPOD s rozhovorem i mou přítomností souhlasily. Po dořešení důležitých záležitostí jsem se osmělila, představila a zeptala jsem se, zda mohu začít s rozhovorem. Eva bez problémů souhlasila, zpočátku ovšem panovala velká nervozita z obou stran. Na mé první připravené otázky odpovídala velmi krátce, stroze, během rozhovoru se situace postupně mírně zlepšila.

Eva neoznačuje za šťastné již své dětství, říká, že její orientační rodina, ve které vyrůstala, trpěla materiálním nedostatkem. Přítomnost otce si Eva pamatuje do zhruba svých třech let a tuto část dětství označila za svou nejšťastnější, i když jsou vzpomínky velmi chabé. Matka po odchodu otce Evy velmi často střídala partnery, pracovala na benzínové pumpě, v rodině přespával řidič jeden za druhým. Do rodiny se postupně narodily další tři děti. Zpočátku s výchovou dětí vypomáhala babička, ale když bylo Evě devět, babička zemřela. *„Bez babičky to bylo hrozné, matka ze mě tenkrát udělala matku“*. V této době začala matka na Evu přehazovat své rodičovské povinnosti, které mohla, i přesto, že sourozenci byli hodně malí. Pokud Eva nesplnila, co měla, byla různě trestána. Mladší sourozence měla matka raději, důvod Eva nechápe. *„Co sem mohla, sem udělala a stejně na mě byla mamka pořád našťvaná, nevím proč.“* Rodina trpěla i absencí otce. Netrávili spolu žádný čas, málo komunikovali a ani sourozenecké vztahy nebyly ideální. Finanční prostředky pokrývaly pouze základní potřeby dětí. Eva si s matkou nerozuměla, ale nyní ví, že jí v její životní situaci pomohla. Proto chtěla Eva odejít co nejdříve z domu, což také udělala.

Eva říká, že jí z depresí a pocitu méněcennosti a prázdnoty pomohl přítel, budoucí manžel. *„Manžel mi pomohl ze všeho, byl moje záchrana v těch 17ti letech, škoda, že to nešlo.“* Uvádí, že cítila, že je pro někoho potřebná, že ji někdo má rád. Žila v pěkném bytě, měla konečně dostatek všeho. Zpočátku nepracovala, starala se pouze o svoji domácnost, což ji těšilo. Nevadilo ji tenkrát, že musí nastoupit do práce, aby si s manželem mohli koupit vlastní byt. Cítila se soběstačná a úspěšná. V obchodě si Eva našla i nové přátele, poprvé měla kamarády, ne jen spolužáky a sourozence. S nimi konečně poznala i co je zábava, diskotéka, posezení, bohužel i alkohol, tabák, lehké drogy (marihuana). *„No a co, trochu zábavy, fakt jsem to nikdy neměla a potřebovala jsem to poznat přece taky. Jen ne asi tak, jak to dopadlo, teď.“* Manžel zpočátku této zábavě nijak nebránil, občas šel i s Evou a přáteli, ale byl starší, nepil a nebyl tak

zábavný. Proto začala chodit Eva sama, přestože vznikaly doma hádky. Pití Evu bavilo a nevadí jí, zcela mu podlehla a nakonec přišla o práci a toho se lekla, opět se uklidnila, jak říká. Otěhotněla a narodila se dcera Monika. Půl roku bylo vše v pořádku, ale pak začala Eva zase pít denně. Manžel ji pohrozil rozvodem, opět přestala, nastoupila ambulantní léčbu, bála se ztráty všeho. O dceru se s manželem starali, prozatím byla zabezpečena ve všech směrech. Následně se narodil syn. Eva nepila, ale péče o dvě děti, kdy manžel byl v práci, ona byla pořád sama, jí připomněla její dětství. Jen se starat, nakupovat, vařit, uklízet, prát, navíc nesměla ven, za svými přáteli. A to se projevilo na vztahu s manželem, kdy ho Eva začala přehlížet. „*Podívejte, děcka se narodily a já se starala, nikam ven sem nešla, ale někdy mě to unavovalo a nebavilo. On nebyl furt doma, tak jsem si ho tak nějak nevšímala, ale to, že mě nechal za to, to sem nečekala a nepila sem tenkrát.*“ Samota a nesoulad v partnerství, vzpomínky na dětství Evě přitížily a dohnaly ji opět k pití. Dnes si to přiznává. Manžel si našel novou přítelkyni a manželství bylo rozvedeno.

Eva zůstala sama s dětmi. Nikdo ji nepomáhal, manžel si založil novou rodinu. Výživné platil, ale jinak se o děti nestaral. Našla si práci, ale opět propadla alkoholu a začala hrát automaty. „*No automaty, to byla chyba, ale co už, se stalo a dopadlo to, díky bohu.*“ Během poměrně krátké doby udělala obrovské dluhy na nájemném, elektrice a co je hlavní, přestává se starat o děti, začíná je zanedbávat, což také při rozhovoru přiznala, situaci označila za bez alkoholu neřešitelnou. Děti dávala na hlídání, kam mohla, jen aby nemusela být doma. Nebavilo jí to s nimi. Přišla kvůli dluhům o byt, ale pomoc jí nyní nabídla právě matka. Eva s dětmi se nastěhovali k ní, do bytu 1 + 1, kde žil ještě bratr Evy s družkou a dítětem, ale nebyla tehdy jiná možnost. Pomoci matky si Eva cení, ale bydlení je nyní hrozné. Eva ani v bytě u matky nejeví o děti žádný zájem, pije, nestará se, nemá práci. Od této doby přišlo na rodinu na OSPOD několik oznámení o tom, že jsou děti zanedbávány, jsou hladové, špinavé, často jsou samy a nikdo je nehlídá. Tato oznámení se různě opakovala, příčiny byly různé, ale vždy šlo o děti. Jsou zanedbávané, nejsou uspokojovány jejich základní biologické a duševní potřeby, matka o děti nejeví zájem, nepracuje, matka bije děti. „*Jo chodí k nám ospoďačka, ale některý ty oznámení jsou blbý a přehnaný, ježiš, jak to mám furt sama dělat, mamka pomáhá, ale děcka zlobí, hlavně Honza, tak si někdy dám trochu, ale nedělám, co se o mě říká a děcka tak netrpí a tak se snažím spolupracovat, abych je měla*“. Od té doby rodina s OSPOD spolupracuje, víceméně. OSPOD řešil

oznámení několikrát a s rodinou neustále pracuje (viz případová studie). Ke stavu dětí se ve svých zprávách vyjádřila i ZŠ. Jako jedna z dalších možností nápravy byla zvolena případová konference, která se snažila najít různá řešení případu. Matka při rozhovoru není negativní ke všemu, co se řeší. Svou vinu uznává a nechce, aby jí děti byly odebrány. Z druhé strany je však citově chladná, o dětech mluví spíše negativně, označuje je i za důvod, proč si nemůže najít dobrou práci, což ale není pravda. „*Sama s děčkama to je hrůza, ani pořádnou práci nemám kvůli hlídání a jak to pak mám dělat.*“ OSPOD zjistil po konzultaci s ÚP, že matce byla vhodná práce nabídnuta, ale odmítla ji, uvádí pracovnice OSPOD. Eva říká, že si díky dětem nemůže najít pořádný vztah, protože jsou nevychované. Svou vinu připouští jen částečně, obviňuje i manžela, který o děti také nejeví zájem. Spolupráci s OSPOD zpočátku vnímala negativně, připadala si, že jí všichni ubližují. Dnes uznává, že jí v mnohém pomohl, usměrnil ji, i když na pracovnice nemá vždy náladu a některá udání jsou pro ni lživá. Eva OSPOD označuje za pomoc, protože situaci nezvládá, děti jsou pro ni v mnohém přítěž, ale nechce o ně přijít. Slíbila nápravu, na což během rozhovoru neustále poukazovala. Dle ní o děti nechce přijít, miluje je.

4.5.2 Případ č. 2

Rodina B (tři děti - Lenka 13 let, Marek 10 let, Milan 16 let)

Pětičlenná rodina žije v družstevním bytě 2 + 1. Do rodiny patří matka (Dana), přítel (Josef), nezletilé děti Lenka (2003) a Marek (2006), což jsou děti Dany a Josefa, dále Milan (2000, syn Dany a jejího prvního manžela, na kterého má Dana vyživovací povinnost a žije s ní). Přítel Josef má také vyživovací povinnost na svou dceru Marii (2000) z prvního manželství, která ovšem žije s matkou. Dana a Josef spolu žili od roku 2002. Matka již delší dobu nemá stálé zaměstnání, pracuje spíše brigádně a příležitostně. Josef je zaměstnán v zemědělství.

Případ rodiny B

Dana pochází z úplné rodiny. Poměrně dobře zajištěné a fungující, o které se vždy dobře vyjadřuje. Svého prvního manžela potkala v 18 letech a po zhruba dvouletém vztahu se vzali. Bydleli v družstevním bytě, v podnájmu. Manželství však trvalo pouhé tři roky. I přesto, že se do manželství narodil syn Milan, rok po jeho narození se rodina

rozpadla a manželství bylo rozvedeno. Dana uvádí několik důvodů, které způsobily rozpad manželství - manželova hrubost a agresivita, alkoholismus, nezájem o rodinu a také nevěra. Po rozvodu zůstala Dana se synem v družstevním bytě, manžel se odstěhoval. Dana si brzy po rozpadu našla nového přítele Josefa. Josef pracoval v místním zemědělském podniku, kde pracovala brigádně i Dana, když měla hlídání pro malého syna. Josef se brzy po seznámení nastěhoval z ubytovny k Daně a jejímu synovi a Dana brzy otěhotněla. V roce 2003 se narodila partnerům dcera Lenka. Partnerství fungovalo, i když Dana zpětně vzpomíná, že i Josef se rád napil a hlavně nefungoval dobře jeho vztah s Daniným prvním synem Milanem. Josef ho spíše přehlížel, upřednostňoval svou dceru, což Danu trápilo, ale omlouvala to. Josef pomáhal Daně finančně. Svou vlastní dceru z předchozího vztahu Josef nikdy do společného bytu nedovedl, v podstatě s ní neudržoval žádný kontakt. Josef pil převážně po výplatě. Někdy se doma neobjevil i několik dní. Pokud přišel, byl velmi hrubý ke všem. Nejvíce k Daně, která se snažila děti bránit. Za krátkou dobu zase přestal pít, za vše se omlouval a nějaký čas abstinovat. Dana uvedla, že Josef často propil spoustu peněz, které poté rodině chyběly, když byla Dana opět na rodičovské dovolené. Tato období se neustále střídala. V roce 2006 se páru narodilo další dítě, Josefův první syn Marek. Josef byl velmi šťastný a zdálo se, že se situace zcela uklidní. V roce 2006 Milan začal chodit do první třídy, Lenka chodila do školky. Čerstvě narozený Marek byl doma s matkou. Přes občasné výpady se dařilo rodině normálně žít. Děti měly co jíst, ošacení bylo odpovídající.

První oznámení o rodině s podezřením o zanedbávání dětí dostal OSPOD v roce 2008 a to na základě oznámení ředitele ZŠ, který ve zprávě uváděl, že matka se školou přestala zcela komunikovat a nerespektuje žádné doporučení školy. Děti (Milan i Lenka) nechodí často do školy a nejsou omluvené. Na obecním úřadě bylo zjištěno, že Dana musela odkoupit družstevní byt do osobního vlastnictví. Díky tomu si musela vzít s přítelem půjčku, kterou ale nespláceli a byt byl v tomto čase (2008) v zástavě. Pracovnice OSPOD navštívila rodinu a Dana jí přiznala, že nezvládají platit dluhy. Své chování omlouvala, přislíbila nápravu i ve vztahu k ZŠ. Domácnost byla shledána pracovníci OSPOD v relativním pořádku. Matka sdělila pracovníci, že otec prvního syna Milana již dlouhou dobu neplatí výživné, což rodině chybí. Dále uvedla, že nemá stálou práci, opět pouze různé brigády. Josef pracuje a jeho příjem je stálý, ale zmínila se, že poměrně dost pije. OSPOD apeloval na Danu, aby se snažila vyřídit návrh na

výkon rozhodnutí srážkami ze mzdy ohledně výživného na Milana, neboť bylo ověřeno, že otec nezletilého Milana pracuje a výživné proto může řádně platit.

V roce 2010 bylo podáno na OSPOD anonymní oznámení na rodinu znovu. Bylo v něm uvedeno, že jsou děti zanedbávány, že přítel Dany velmi pije, je zlý, křičí a děti terorizuje. V této době neměla Dana stálou práci, všechny peníze měl Josef. Dana neměla téměř žádné finance a ze sociálních dávek zaplatila jen dluhy a nájem. Josef údajně velkou část peněz propil. Děti byly mnohdy vyhladovělé a často si chodily o jídlo tajně prosit k sousedům. Na základě tohoto anonymního oznámení bylo provedeno sociální šetření. Matka v podstatě potvrdila alkoholismus a nevhodné chování přítele, i to, že velkou část peněz propije, žádné ji nedává a děti se ho bojí. Uvedla, že zvažuje rozchod a uvažuje o návrhu na úpravu práv a povinností k nezletilým dětem. Další měsíc se dostavila na OSPOD matka znovu s tím, že s návrhem na úpravu práv a povinností neustále váhá. Přiznala, že pořád velmi těžko finančně vychází, momentálně jí pomáhá sestra a neteř, které děti občas nasytí i ošatí. Proto nejsou děti hladové ani zanedbané. Další šetření proběhlo za dva měsíce a bylo zjištěno, že matka obdržela dlužné výživné na nezletilého Milana a otec začal řádně platit, což rodině pomohlo a Dana si již nemusela půjčovat. Rodina začala měsíčně lépe vycházet. Domácnost byla poměrně v pořádku, potraviny byly nakoupeny, děti byly ve škole a školce. Dana byla v té době neustále bez práce vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce.

V roce 2011 oznámila OSPOD třídní učitelka, že Lenka nechodí do školy. Učitelka se domnívá, že je to z důvodu, že nemá peníze na cestu. Také nemá zaplacené již tři měsíce obědy a školní pomůcky. Přišlo také další anonymní oznámení o zanedbávání dětí. Při kontrolním šetření byla zastižena doma Dana, děti Milan a Lenka. Milan prý je nemocný, Lenka je zdravá, ale má vši, proto nesmí do školy. Daně bylo oznámeno i anonymní sdělení. Přiznala, že je rodina opět v kritické situaci, jelikož nyní byl i přítel bez práce. Domácnost byla ale čistá a základní potraviny v ní byly. OSPOD kvůli nastalé situaci kontaktoval neteř Dany, která bydlí ve vedlejší domě. Ta potvrdila anonymní udání. Řekla, že situace v rodině je kritická, že rodině hodně pomáhá - finančně i materiálně. Josef dle ní pije čím dál více, zvláště nyní, když nemá práci. Jeho agresivita vůči Daně i dětem se projevovala čím dál víc. Děti u neteře ze strachu již několikrát přespaly, byly hladové a stěžovaly si na bolesti břicha. Neteř také potvrdila domněnku, že děti nechodí do školy, protože nemají na jízdné. Uvedla, že

většina problémů pramení z alkoholismu a agresivity Josefa. Téměř všechny finance, které rodina má, utratí Josef za své potřeby a Daně na rodinu nepřispívá. Násilné situace v rodině již dle ní řešila jednou Police ČR. Z těchto důvodů OSPOD za měsíc provedl další kontrolní šetření, ředitel ZŠ opět oznámil OSPOD, že děti nechodí do školy. Doma byla zastihnuta Dana i Josef a oba rodiče popřeli, že děti nechodí do školy kvůli financím. Ale nyní bylo poprvé zjištěno, že v rodině nejsou žádné potraviny, v bytě bylo poměrně chladno a bylo zjištěno, že rodina má odpojenou dočasně elektřinu. Ihned po šetření OSPOD kontaktoval Fond ohrožených dětí (dále FOD), po vysvětlení celé situace přislíbil FOD rodině pomoc v podobě nabídky oblečení, nových peřin, nákupu základních potravin, také nádobí a pračky.

V roce 2012, po třech měsících od posledního šetření, proběhlo další, které ukázalo, že se matka s Josefem rozešla po dalším násilném incidentu, který opět řešila PČR. Nyní žije s dětmi sama, Josef se odstěhoval, výživné na Milana je řádně placeno. Dana konečně sepsala návrh na úpravu práv a povinností k nezletilým dětem - Lence a Markovi. Josef doposud výživné neplatil. Téhož roku byl také řešen stav Lenky. Dětská lékařka se po preventivní prohlídce rozhodla pro podrobná vyšetření, jelikož se jí nezdál Lenčin biologický vývoj. Do školy nyní děti chodily řádně. Pouze nejmladší syn Marek se velmi zhoršil v chování, je agresivní, apatický. Dle třídní učitelky situaci ale řeší škola s matkou. Biologický vývoj Lenky je neustále sledován a dle záznamů OSPOD od lékařky Lenky (2015) se její zdravotní stav výrazně zlepšil.

Vzhledem ke všem skutečnostem bylo navrženo v roce 2013, aby soud zahájil v tomto případě řízení o výchovném opatření u nezletilých Lenky, Marka a Milana. Další šetření probíhaly v rodině pravidelně a spolupráce OSPOD s rodinou pokračuje dodnes. V současné době (2016) Dana žije dle sdělení pracovnice OSPOD sama s dětmi, pracuje v elektrotechnickém závodě v blízkém místě. Situace v rodině se výrazně uklidnila, přesto je nutné situaci ze strany OSPOD dále sledovat.

Rozhovor s pracovnící OSPOD (klientka osobní rozhovor odmítla)

Druhá studie popisuje rodinu B. Jde o nesezdané partnerství, rodina žije v jednom bytě 2 + 1, matka Dana s přítelem Josefem mají společné dvě děti. V domácnosti dále žije prvorozený syn Dany, přítel platí výživné na dceru z prvního manželství, ta však v domácnosti nežije. Tato klientka osobní rozhovor odmítla. V současné době žije

s dětmi Dana sama, s přítelem se rozešla. Přepsané informace jsou získány z rozhovorů klientky s pracovnící OSPOD, která mi své poznatky poskytla.

OSPOD pracuje s rodinou na základě různých udání již několik let. Neustále dohlíží na základě nařízeného výchovného opatření nad nezl. dětmi dle rozhodnutí soudu. Podle informací pracovnice OSPOD mluví Dana o své orientační rodině vždy dobře, s rodinou se stýká, rodina Daně se vším pomáhá. Dětství Dany bylo hezké, děti nikdy netrpěly žádným nedostatkem. Danino první manželství, ze kterého se narodil syn, však skončilo po třech letech rozvodem. Pracovnici Dana sdělila jako důvod rozchodu, poté rozvodu, manželovo pití, hrubé chování a nevěru. Dana si našla brzy nového přítele, se kterým si pořídila dvě děti. Manželi se nikdy nestali. Dana se již vdávat nechtěla. Partnerům se narodily dvě děti - dcera a syn. Velkým problémem však byl vztah přítele k prvorozenému synovi Dany, což Dana neustále uváděla jako velký problém ve vztahu. Neustále ho přehlížel, diskriminoval a upřednostňoval svoje děti, čímž dítě trpělo. U Josefa se také objevily problémy s alkoholem, Dana to zpočátku omlouvala, protože jí výrazně pomáhal finančně, materiálně i pomocí v domácnosti, pokud byl doma a nebyl opilý. Manžel prvního syna neplatil řádně výživné, Dana neměla stálou práci, a proto byla vděčná za přítele. Když byl opilý, byl hrubý, agresivní na všechny. Poté se však snažil vše napravit a tyto cykly se neustále opakovaly. Rodina fungovala v rámci svých možností. První velké problémy přišly v roce 2008, vznikly v souvislosti s materiálním a finančním zajištěním rodiny. Dana s přítelem museli odkoupit družstevní byt, ale bohužel i vzhledem k tomu, že Dana neměla práci, nezvládali včas a řádně platit dluhy. Rodina neměla na jídlo, na jízdné pro děti do školy, rodině schází výživné na Milana. V roce 2010 se situace ještě zhoršila, na oznámení o zanedbávání dětí reaguje i OSPOD. Děti mají být zanedbávány, hladové. Jejich otec pije čím dál více a jeho agresivita je čím dál větší vůči všem, především dětem. Dana vše potvrdila pracovníci OSPOD v nepřítomnosti partnera, přiznala, že se přítele všichni bojí, je zlý, pije. Zároveň uvedla, že je závislá na jeho pomoci. Byla ráda za své rodiče, sestru a neteř, kteří ji se vším pomáhají. Rodina Dany sama vidí zanedbávání a špatnou situaci rodiny potvrzuje. Zlom přichází při jednom z šetření z OSPOD, kdy rodina je bez potravin, elektřiny, v bytě je zima, děti nejsou ve škole. Dana si konečně přiznává, že situace je neúnosná. OSPOD zajistí pro děti pomoc od Fondu ohrožených dětí. Dana se nakonec po několika fyzických útocích s přítelem rozchází. Uvědomuje si, že finanční problémy má rodina i kvůli tomu, že si ona neumí sehnat stálou práci. Ze

strany OSPOD bylo Daně vždy poskytnuto poradenství, předány kontakty na možnou pomoc. Vše v rámci toho, aby byly adekvátně zabezpečeny potřeby dětí. Matka se snaží situaci vždy řešit. Její možnosti jsou omezené, ale spolupracuje, jak může. Nechce o děti přijít, ani jim dál ubližovat. Vývoj dětí v rodině je ale patrně již poznamenán. Nejstarší syn Milan je podle Dany velmi samotářský a izolovaný. Nemá žádné kamarády, nezajímají ho žádné volnočasové aktivity, se sourozenci si nerozumí. Lenčin biologický vývoj dle lékařky neodpovídá věku dítěte a nejmladší Marek výrazně změnil své chování. Má agresivní sklony, je apatický, má problémy s uznáním cizí autority. Pracovnice OSPOD mi sdělila, že Dana však o děti jeví zájem. S OSPODEM vždy bez problémů spolupracuje, není problémová. Situaci se snaží řešit a o děti nechce přijít.

4.5.3 Případ č. 3

Rodina C (šest dětí - Hana 9 let, Jana 7 let, Zuzana 6 let, Johana 4 roky, Daniela 2 roky, Melissa 4 měsíce)

Matka i otec dětí spolu žijí, ale nejsou manželé. V současné době žijí v malometrážním bytě pro sociálně slabé rodiny. Odstěhovali se z města, kde žili, do jiného města. V péči mají „pouze“ 5 dětí - Janu (2009), Zuzanu (2010), Johanu (2012), Danielu (2014), Melissu (2015), nejstarší Hana (2007) žije v současné době u své babičky (matka matky). Otec pracuje pouze příležitostně, matka je neustále na rodičovské dovolené. Rodina je závislá na sociálních dávkách, je doplácena do hranice hmotné nouze.

Případ rodiny C

Matka (dále Jana) pochází z rozvedené rodiny, od svých třech roků, žila pouze s matkou a mladším bratrem, rodiče se rozvedli. Matka Jany si našla přítele, který s ní žije dodnes a pomáhal jí s výchovou dětí. Žili spolu od Janiných šesti let. Jana se se svým biologickým otcem vůbec nestýkala. Za svého otce přijala přítele matky, vždy ho ovšem oslovovala křestním jménem. O příteli matky hovoří Jana pěkně, byl na ni vždy velmi hodný. Vztah s matkou označuje za dobrý. V mládí byla prý matka na Janu hodně přísná, ale od doby, co má Jana děti, jí se vším pomáhá. Rodina byla vždy dobře materiálně zabezpečena. Ivo (přítel Jany) pochází z velmi početné romské rodiny, jeho rodiče nejsou manželé.

Jana se se svým partnerem seznámila v 15 letech, přítel byl o 2 roky starší. Jana studovala prvním rokem učiliště. Matka Jany od začátku se vztahem nesouhlasila, o Ivovi říkala, že má na Janu negativní vliv. Jana však brzy otěhotněla a rozhodla se, že si dítě nechá. Přerušila studium a narodila se dcera Hana. Jelikož Jana ani její přítel neměli své vlastní bydlení a Ivo nepracoval, zůstala Jana se svou dcerou bydlet u své matky. Bydleli v bytě 3 + 1 (matka s přítelem, Jana s dcerou a mladší bratr Jany). Přítel Janu navštěvoval občas, což mu bylo umožněno, ale vždy pouze v přítomnosti Janiny matky, která to takto vyžadovala. Když měla Hana rok, Jana začala chodit více ven, přítel se snažil Janu více kontaktovat. Haně občas něco koupil, přispíval i finančně, když měl zrovna práci. Jana brzy opět otěhotněla. Matka byla proti, aby si Jana nechala druhé dítě, jelikož neměla neustále dostudovanou školu, žádné bydlení, přítel neměl stálou práci. Přesto si Jana dítě nechala. Narodila se druhá dcera Jana. Jana (matka) se svými dcerami neustále bydlela u své matky, ale situace již byla velmi vyhrocená. Matka i přítel pracovali na směny v místním závodě, mladší bratr Jany studoval střední školu a život v malém bytě se dvěma malými dětmi byl velmi složitý. Matka Janě přislíbila podporu a pomoc, ale řekla jí, že bude vhodné zažádat o městský byt pro sociálně slabé, což Jana učinila. Městský úřad (dále MěÚ) Janě přidělil byt. Matka Janě pomohla se stěhováním i s vybavením bytu. Dále dceři prala, jelikož pračku Jana neměla. Do obecního bytu se s Janou nastěhoval i přítel Ivo.

První kontakt OSPOD s rodinou je z roku 2009 a to na základě oznámení bytového odboru MěÚ, ve kterém se uvádí, že matka má problémy s hrazením nájmu. Při prvním šetření bylo zjištěno, že otec dětí společnou domácnost opustil a finančně nijak rodině nepřispívá. Ze strany OSPOD bylo Janě poskytnuto poradenství a byl sepsán návrh na úpravu práv a povinností k nezletilým dětem. Matce bylo doporučeno, aby si podala žádost o umístění v Domově pro matky s dětmi v blízkém městě, pokud nezvládne dluh na nájemném uhradit. Za týden se na OSPOD dostavila sama matka a oznámila pracovníci OSPOD, že dlužný nájem uhradila. Peníze jí půjčila matka. Za další tři měsíce bylo OSPOD doručeno oznámení dětské lékařky, že Jana s dětmi nechodí na pravidelné povinné očkování ani do poradny pro kojence, dětská lékařka ji musí neustále shánět a s Janou se velmi těžko spolupracuje. Pokud již s dětmi přijde, děti jsou neumyté, jsou cítit tabákem a velmi pláčou. Dále přišlo také anonymní oznámení, které poukazovalo na užívání návykových látek matky. Proto bylo provedeno opětovné sociální šetření. Domácnost byla relativně v pořádku. Jana přiznala, že jí

velmi pomáhá matka, protože otec dětí s nimi nebydlí a chodí jen občas na návštěvy. K otázce užívání návykových látek se stavěla negativně a popřela to. V roce 2010 byly obě nezpl. dcery Jana + Hana svěřeny rozsudkem soudu do péče Jany, přičemž otec se zavázal platit na každou dceru výživné Kč 500,-- měsíčně. V téže roce se Janě narodila třetí dcera - Zuzana (třetí dcera partnerů). V roce 2011 přichází OSPOD další oznámení o dalším dlužném nájemném Jany ve výši Kč 12 000,--, dluh matka opět do měsíce uhradila. OSPOD znovu urgovala i dětská lékařka. Jana dle ní opět přestala navštěvovat s dětmi lékaře, nechodila na preventivní prohlídky. Lékařskou péči Jana zajistila až po intervenci OSPOD. V roce 2012 oznámil bytový odbor MěÚ na OSPOD, že Jana dostala výpověď z městského bytu pro další neuhrazené nájemné, tentokrát ve výši Kč 27 000,--. Přišlo i další anonymní oznámení o užívání pervitinu matky. Při sociálním šetření, které bylo ihned provedeno, bylo zjištěno, že dluh je znovu uhrazen. Užívání pervitinu Jana razantně popřela. Své chování odůvodňovala špatným psychickým stavem vyplývajícím ze vztahu s novým partnerem (nejednalo se o otce dětí), se kterým rok a půl žila. Při šetření tento partner s Janou již nežil. Janě byla doporučena odborná pomoc.

Následně na to Jana opět obnovila soužití s otcem svých dětí, s Ivem. Partnerům se narodila brzy čtvrtá dcera Johana (2012). Partneri se neustále scházeli a rozcházeli, a proto byly v roce 2013 všechny čtyři dcery rozsudkem soudu svěřeny do péče matky. Otcovi byla stanovena povinnost platit měsíční výživné na děti ve výši Kč 2000,--. V roce 2014 se obrátila na OSPOD i ZŠ, kterou navštěvovala Hana. Ve zprávě bylo uvedeno, že Hana navštěvuje první třídu, ale má výchovné problémy, straní se kolektivu, do školy chodí velmi unavená a špinavá. Matka nejeví zájem o spolupráci se školou. Hana je nepozorná, nenosí svačiny ani pití, nemá základní pomůcky ani zaplacené obědy. Při návštěvě OSPOD byla doma Jana a její tři děti, Hana byla ve škole, Jana a Zuzana ve školce nebyly. Matka uvedla, že nemá peníze na školku a obědy, ze svých dávek je schopna uhradit jen nájem a základní jídlo, se zbytkem jí pomáhá rodina. Ivo doma nebyl. Na otázku pracovnice OSPOD, zda má Ivo práci, Jana odpověděla, že jen brigádu. Jana byla seznámena se zprávou ze školy, k čemuž se odmítla více vyjadřovat, ale přislíbila nápravu. V roce 2014 se partnerům narodila již pátá dcera Daniela (Jana rodila doma, v přítomnosti ostatních dětí, poté byla odvezena do nemocnice). Rodný list Daniely rodiče vyřídili až za dva měsíce na základě upozornění ze strany OSPOD a dětské lékařky. Na konci téhož roku bylo na OSPOD doručeno oznámení odboru

správy majetku, že bylo rozsudkem soudu rozhodnuto o vystěhování a vyklizení městského bytu pro další dlužné nájemné. Toho roku nejstarší dcera Hana utekla 3x z domu ke své babičce, chodila k ní přímo ze školy, nechtěla se vracet domů. Babička OSPOD oznámila, že Hana nechce chodit domů, je unavená a smutná.

Rodina s pěti dětmi byla najednou bez bydlení. Jako vždy pomoc přislíbila matka Jany, která po nezbytně nutnou dobu ve svém bytu Janu s jejími pěti dcerami ubytovala. Přítel k ní nesměl vůbec. Janě byla 2x nabídnuta možnost azylového bydlení v Azylovém domu (na základě intervence OSPOD), ale Jana ji odmítla vzhledem k tomu, že vždy šlo o nabídku pro ni a čtyři děti. Obhajovala se tím, že si raději najdou bydlení pro celou rodinu. V roce 2015 si nakonec rodina bydlení našla, ale daleko od současného bydliště, kam se rodina odstěhovala. V roce 2015 bylo na OSPOD doručeno též oznámení ředitele ZŠ, že druhá dcera Jana přestala chodit do školy, přitom je ve městě vidána. Hodiny nemá omluvené, jednalo se o 116 hodin. Ředitel zmínil, že ví o tom, že je rodina odstěhovaná. Na základě rozhovoru s matkou bylo zjištěno, že Jana zůstala ve městě u rodičů svého otce na základě ústní dohody, aby zde dokončila první ročník. Po ukončení první třídy se má Jana odstěhovat za rodiči. Proč nechodí Jana do školy matka nezdůvodnila, nevěděla to. Nejstarší dcera Hana zůstala ve městě u své babičky (matky matky) z téhož důvodu, nechtěla se s rodiči odstěhovat.

Další sociální šetření bylo provedeno v novém bydlišti rodiny. Bylo zjištěno, že rodina žije v pronajatém bytu 3 + 1, již s nimi byla i dcera Jana. Bydlení bylo v pořádku, ale ze strany OSPOD byla rodina upozorněna na nepřiměřený nájem vzhledem k tomu, že v místě není obchod, škola, školka, lékař a dopravní dostupnost je obtížná. Bylo doporučeno i v zájmu dětí hledání nového bydlení. Děti byly momentálně doma. Jana chodila na ZŠ v Hanušovicích, ale ze zprávy ZŠ Hanušovice vyplynulo, že Jana nechodila do školy ani tam. V polovině školního roku má 135 neomluvených hodin, matka nijak se ZŠ nekomunikuje, nemá zájem o učivo ani úkoly. V roce 2015 se páru narodila šestá dcera Melissa. Jana uvedla, že rodina je ve finanční tísní, přítel nemá neustále práci.

Nejstarší dcera Hana zůstává dodnes v místě bydliště u své babičky, při rozhovoru s pracovnící OSPOD uvedla, že je jí u ní dobře, má zde klid a že s rodiči odejít nechtěla. U babičky a jejího přítele zůstala Hana bydlet se souhlasem svých rodičů. Má zde dobré zázemí, jsou zajištěny potřeby dítěte - jídlo, bydlení, lékařská péče, ošacení. ZŠ též

potvrdila, že Hana se výrazně zlepšila, do školy nyní chodí ráda, sblížila se s kolektivem, není unavená a s výukou nemá problémy.

Spolupráce OSPOD s rodinou je nezbytně nutná a pokračuje doposud. Vzhledem ke všem skutečnostem soud zahájil již v roce 2015 řízení o výchovném opatření u nezl. Hany, Jany, Zuzany, Johany, Daniely a Melissy. V současné době (2016) má rodina sedmé dítě. Druhá dcera Jana, dle pracovnice OSPOD žije u své babičky s nejstarší sestrou Hanou, což oznámila sociálním pracovnícím babička dívek. S matkou není spolupráce jednoduchá, dodržovat pravidla není schopna, požadavky plní často až po intervenci OSPOD. OSPOD bude řešit nyní svěření do péče dvou nejstarších dcer babičce.

Rozhovor s klientkou a pracovnící OSPOD

Třetí případ vypráví o velmi mladé, dle typologie dysfunkčních rodin nezralé a disociované rodině, která má v současné době sedm dětí. S touto rodinou pracuje OSPOD na základě různých problémů a anonymních udání již dlouhé roky. Spolupráce s rodinou není snadná, matka spolupracuje ve většině případů až po několika urgencích, kdy se snaží na poslední chvíli situaci napravit. S rozhovorem ovšem souhlasila, snad i proto, že se trochu známe osobně. Více se rozpovídala o svém dětství i o životě, ale na otázky týkající se situace její rodiny a problémů odpovídala stroze, někdy vůbec. Některá obvinění považuje za nesmysl, cítí se ublížená, na péči se strany OSPOD si nestěžuje, i když někdy je pro ni obtěžující, jak uvádí „otravná a přehnaná“.

Na své dětství vzpomíná Jana v dobrém, i když jí prý chyběl otec. „*Bez táty to bylo divné, ale Vlasta, přítel mamky je fajn doted' a má rád moje děti, ale spolu moc nemluvíme, moc tam nechodím.*“ Rodiče se rozvedli, když byly Janě tři roky. Z jakého důvodu neví. Matka měla brzy nového přítele, o kterém Jana mluví hezky, dnes spolu moc nevychází. Nesouhlasí s Janiným způsobem života a s jejím chováním. Z výše uvedené studie vyplývá, že Jana měla první dceru velmi brzy, říká k tomu, že těhotenství bylo neplánované, ale neuvažovala o interrupci, i když věděla, že nemá žádné zajištění. Velkou oporu měla ve své matce. Zpočátku si mateřství užívala, jak říká, ale asi po roce ji unavovala neustálá péče o dítě. Zaviděla vrstevníkům i příteli zábavu, začala také chodit ven, popíjet. Brzy znovu otěhotněla, opět si dítě nechala. Těhotenství dlouho tajila před okolím a svou matku tím hodně ranila, jak podotýká.

Přesto si dítě nechala. „*Nevím, proč jsem je měla tak brzy, prostě to přišlo a nechtěla jsem na potrat a se mi líbilo být doma.*“ Matka jí dovolila nakonec s oběma dcerami dočasně bydlet v bytě, ale vyžadovala po ní, aby si s přítelem sehnali vlastní bydlení. Jana dostala byt ve městě pro sociálně slabé. Se zařizováním pomohla rodina Jany. Přítel Jany Ivo neustále nejevil zájem hledat si práci, Jana byla na rodičovské dovolené. Krátkou dobu po odstěhování přišlo na OSPOD první oznámení o špatné finanční situaci rodiny, přítel Janu opustil a sama nezvládala finanční stránku, ani péči o dvě dcery, což bylo evidentní. Tato situace týkající se dluhu na nájmu a elektřině se řešila s rodinou mnohokrát, většinou se podařilo Janě uhradit dluh, aby mohla zůstat v sociálním bydlení. Jana v této souvislosti velmi hezky hovoří o své matce a nevlastním otci, pomoc oceňuje. „*Mamka mi mockrát pomohla se vším, s holkama a s penězma, jinak by to nešlo a mrzí mě to, ale nemáme no peníze, všechno je drahé a není práce.*“ Pracovnice OSPOD k tomu říká, že nabídka práce v místě bydliště je nadstandartní, ale ani Jana ani Ivo na nabídky nereagují. Závažnější a opakující se jev je, že Jana neustále se svými dětmi nenavštěvuje dětskou lékařku, nedodrжуje očkovací proceduru, čímž děti ohrožuje na jejich vývoji. Pokud se dostaví, děti páchnou, pláčou, nejsou zcela zdravé. Některé urgencye Jana popírá a přijdou jí zbytečné. Jana byla také obviněna z užívání návykových látek, ale to popřela OSPOD, nebylo jí to prokázáno. I mně v rozhovoru popřela užívání tvrdých drog, měkké (marihuanu) prý vyzkoušela, na tabáku je závislá, sem tam požije alkohol (uvádí, že příležitostně). S otcem dcer se Jana neustále rozcházela a scházela, dcery byly svěřeny do péče jí. V době, kdy nebyla s otcem svých dětí, měla jiného přítele. Žila s ním asi rok, zpočátku bylo soužití harmonické, ale přestali si rozumět, přítel jí prý psychicky trápil a týral, urážel a ponižoval. Jana obnovila soužití s otcem svých dcer. Matka byla proti, s dcerami jí pomáhala, ale pouze, pokud nebyl přítel doma. Rodina byla neustále bez příjmů. Partnerům se postupně během pěti let narodily další tři dcery. Rodina se čtyřmi dětmi neuměla uspokojit základní potřeby dětí. Děti chodily špinavé, často byly vidět venku samy. Jana mi řekla, že vede děti k samostatnosti, když jich má více a není potřeba je neustále hlídat. ZŠ oznámila problémy ve škole nejstarší dcery, MŠ to, že děti nechodí do školky. Jana k tomu říká, že si je nechala doma, protože na to neměli peníze. Ale na otázku proč mají tolik dětí, když dobře ví, že je nedokáží zajistit ani jim poskytnou potřebnou péči, lásku, neodpověděla. Na rodinu chodily na OSPOD další a další oznámení, týkající se dluhů, drog, především zanedbávání dětí, vulgarity vůči dětem, nezajištění základních hygienických potřeb. „*Mně vadí, jak nás furt kontroly*

a zbytečně až, myslím.“ Nakonec byla rodina i vystěhována pro neplacení z bytu. Jana chvíli bydlela s pěti dcerami u matky. Bylo jí nabídnuto azylové bydlení, což odmítla, prý chtěla, aby rodina zůstala pohromadě. Do azylového domu s pěti dcerami nemohla. Velmi se zhoršilo chování nejstarší dcery, která začíná odmítat rodiče, spíše chodí k babičce, chce u ní zůstat. Janu postoj nejstarší dcery mrzí, Hanu navštěvuje, ale věří, že se tam zatím má lépe, jak uvádí. Rodina se nakonec odstěhovala do jiného města a umožnila nejstarší dceři zůstat u babičky. *„Po Hance je mi smutno, ale je jí tu líp, tak co nadělám a mám dost starostí.*“ V současné době mají partneři sedmou dceru. Z hlediska OSPOD a vyjádření sociální pracovnice je situace v rodině čím dál horší. Při probíhajících šetřeních, která vyplývají ze soudního dohledu nad nezletilými dcerami, bylo zjištěno, že rodina nemá finanční prostředky. Druhá dcera nenavštěvuje v novém bydlišti základní školu (je neomluvena), Jana nechodí s dcerami k lékaři, přítel nepracuje a rodina je závislá na sociálních dávkách. Přítel o práci dle OSPOD nejeví zájem, ačkoli nabídky na práci v místě bydliště jsou. V současné době je podán návrh na další řešení, protože Jana příliš nespolupracuje a situace v rodině se nelepší, spíše se zhoršuje, což má velmi negativní vliv na děti. Stav nejstarší dcery se výrazně zlepšil u babičky.

4.5.4 Případ č. 4

Rodina D (čtyři děti - David 18 let, Dominik 15 let, Filip 13 let, Sabina 10 let)

Rodina momentálně nežije spolu. Matka žije pouze s dcerou v menším bytě 2 +1 pro sociálně slabé. Manžel se odstěhoval zpět ke své matce. Syn Dominik (2001) a Filip (2003) žijí momentálně u otce, Sabina (2006) u matky, nejstarší David (1998) je již plnoletý a bydlí u své přítelkyně v místě, kde studuje. Všechny děti se narodily v manželství, žádný z rodičů nemá vyživovací povinnosti k jinému dítěti. Matka nemá stálou práci, pouze příležitostnou. Otec má stále zaměstnání v místním výrobním podniku.

Případ rodiny D

Matka (dále Jitka) pochází z úplné rodiny. Jitka má mladší sestru. Matka Jitky byla alkoholička. Otec její pití nezvládal a našel si přítelkyni, ale rodinu definitivně rozbít nechtěl. Matka Jitky to špatně nesla a pila stále více, také se čím dál méně starala

o dcery. Zemřela, když bylo Jitce 11 let. Přítelkyně otce se k rodině přistěhovala. Navázat vztah s mladší dcerou se přítelkyni povedlo, starší Jitka ji nenáviděla a nenávidí ji svým způsobem dodnes. Nepřímo jí i svému otci vyčítá smrt matky. Matka se prý upila, jelikož byla v manželství s otcem nešťastná a nesmířila se s tím, že má otec novou ženu. Jitka se poznala se svým budoucím manželem (dále Jiří) na střední škole. Chodili spolu čtyři roky. Když ukončili studium střední školy, oba se vrátili do svého rodiště, našli si práci, sehnali si družstevní byt. Po téměř pětiletém vztahu se v roce 1996 vzali. Prvorozený syn David se narodil v roce 1998, druhý syn Dominik v roce 2001, třetí syn Filip v roce 2003. Jitka tedy byla neustále na rodičovské dovolené, Jiří měl stálou práci a stálý příjem.

První oznámení přišlo na OSPOD od nejmenovaného souseda v roce 2006. V oznámení bylo uvedeno, že matka po dětech často hystericky a psychopaticky řve, rodiče se velmi vulgárně a hlasitě hádají, matka má být vůči dětem agresivní a lhostejná i na veřejnosti. Z bytu je nepřetržitě slyšet pláč dětí. Rodiče prý dětem často vyhrožují. Bylo zahájeno první sociální šetření, z něhož vyplynulo, že otec tráví doma velmi málo času. Má práci na tři směny, příležitostně chodí na brigády. Jitka byla v době šetření v osmém měsíci těhotenství. Jitka přiznala, že domácnost není uklizená, že na děti občas zvýší hlas a že se s manželem často hádají, ale uvedla, že děti nebije. Přislíbila nápravu a bylo dohodnuto, že další šetření proběhne za 5 měsíců, vzhledem k tomu, že byla Jitka těhotná. Další šetření proběhlo dle dohody za 5 měsíců. Manželům se narodilo čtvrté dítě, dcera Sabina. Při návštěvě pracovnice OSPOD byla doma zastížena matka se Sabinou a Filipem, David byl ve škole, Dominik v mateřské školce. Matka byla seznámena s oznámením, které si OSPOD vyžádal v ZŠ a MŠ. ZŠ, kterou navštěvoval David, ve zprávě uvedla, že David často chybí. Matka ho omlouvá až na základě urgencye školy. David si ve škole často stěžuje na bolesti hlavy a je unavený, oblečení je odpovídající. Dle sdělení školy matka Davida přehnaně „stresuje“ a klade na něj nepřiměřené nároky. David nemá obědy každý měsíc, svačinky a pití nosí. Mateřská školka, kterou navštěvuje Dominik, uvedla, že Dominik se do kolektivu začlenil bez problémů, je samostatný ve veškeré sebeobsluze, pokyny respektuje, někdy má agresivní sklony k ostatním dětem, někdy bývá vyhladovělý. Jeho reakce ale neodpovídají věku, je rozumově opožděný, nesoustředěný, bojí se hluku. Dominik trpí atopickým ekzémem, matka byla na nutnost léčení ze strany MŠ několikrát upozorněna, ale jeho stav je čím dál horší. MŠ doporučila individuální péči s dítětem ze strany

rodičů. V současné době matka s MŠ spolupracuje. Domácnost byla v rámci možností v pořádku. Matka přislíbila na základě seznámení s vyjádřeními ZŠ a MŠ, že se bude snažit změnit svůj způsob výchovy, bude méně křičet, nebude konflikty s manželem řešit před dětmi. Přislíbila, že se také obrátí na odbornou pomoc psychiatricky.

Již v roce 2006 soud rozhodl, že vzhledem k nevhodnému způsobu výchovy dětí, bude skutečně dohled nad nezl. Davidem, Dominikem, Filipem a Sabinou. Nařízený dohled bude dále zkoumat, zda skutečně dochází ke změně výchovy ze strany matky, zda mají děti individuální péči, jak bylo doporučeno, zda mají děti v rodině klid, což je důležité pro jejich zdárný vývoj.

V roce 2008 se manželé rozvedli. Manželé se neustále dle Jitky hádali a hádky se stupňovaly, někdy došlo i k fyzickým potyčkám v přítomnosti dětí. Jiří se odstěhoval ze společného bytu ke svým rodičům a byla mu stanovena soudem povinnost platit měsíční výživné na děti ve výši Kč 4 800,--. Matka se po rozvodu sama dostavila na OSPOD, kde sdělila, že požádala na MěÚ o sociální bydlení. Sama usoudila, že nezvládne platit družstevní byt. Navíc ji bude končit rodičovská dovolená, nejmladší dcera půjde do školky a nemá doposud žádnou práci. Bylo zjištěno, že MěÚ Jitce byt přidělil. V roce 2009 se rodina přestěhovala do malometrážního bytu 2 + 1. Po třech měsících pracovníce OSPOD znovu provedly šetření v novém bytě. Byt byl v nepořádku, bylo zjištěno, že rodina má neustále uloženy věci v papírových krabicích, nemá lednici, skříně. V havarijním stavu byl balkón, kde byly uloženy ve větším chladu potraviny. Navíc špatně zapojený odpad pračky způsobil vytopení sousedního bytu, čímž vznikla škoda ve výši Kč 6000,--, kterou měla Jitka zaplatit, což odmítla i přesto, že jí vina byla prokázána. V případě neuhrazení hrozilo vypovězení nájemní smlouvy. Jitce byla nabídnuta pomoc z charity, k čemuž se stavěla odmítavě. Prý jim to tak vyhovuje. Jitka pracovnícím sdělila, že otec platí výživné osobně a to je jediný kontakt s dětmi. Jinak o ně nejeví zájem, což potvrdily i děti. Bylo vidět, že jim to je líto. Hlavně Filipovi a Sabině, prozatím nechápaly otcův nezájem. Ze strany OSPOD bylo matce navrženo, aby do týdne vše napravila. Aby přijala pomoc charity, jinak bude OSPOD řešit situaci radikálněji. Matka nápravu slíbila a to také splnila.

V roce 2010 Jitka neustále nemá práci, rodina je doplácena do hranice hmotné nouze. Jitka absolvovala rekvalifikační kurz, aby měla více možností sehnat práci. Při návštěvě OSPOD byla doma Jitka zastížena i s dětmi, byly prázdniny. Jitka uvedla, že brigádně pracuje na dohodu o provedení práce v chráněné dílně, práci má ještě na půl

roku. I otec se více snaží a děti si bere, více jí pomáhá s výchovou. Děti jsou rády. Výživné platí řádně a včas. Přispěl dětem i na dětské tábory. Jitka bude mít novou lednici, kterou z části platí sama, z části jí a dětem přispěje otec Jitky. Otec Jitky se snažil s dcerou v této kritické situaci sblížit a pomoci rodině. Od roku 2011 do roku 2013 byly prováděny v rámci dohledu různé kontrolní sociální šetření, při nichž nebyly zjištěny závažné nedostatky. Děti navštěvovaly školu, školku, měly zaplacené všechny nezbytné potřeby. Matka střídavě pracovala jako prodavačka v místním obchodním řetězci. Otec platil výživné včas a řádně, na výživném neměl žádný dluh. Děti otce pravidelně navštěvovaly.

Koncem roku 2014 přišlo na OSPOD další anonymní oznámení. V něm bylo uvedeno, že matka neustále na děti vulgárně křičí a trestá je, nejvíce Dominika a Filipa. Nedává jim jídlo, děti jsou hladové, nechodí do školy pravidelně, což škola potvrdila. Škola dále uvedla, že se ve škole výrazně zhoršil syn Dominik, zhoršení pozorují i u Filipa. Děti nemají obědy ani svačiny a chodí do školy velmi špinavé. OSPOD ihned rodinu navštívil. Doma byla matka i děti kromě nejstaršího Davida. Žádné děti nebyly ve škole, kde měly být. Jitka uvedla, že jsou nemocné, ale u lékaře nebyly. Matce bylo objasněno, že opět došlo na rodinu oznámení o zhoršujícím se chování matky k dětem. Matka přiznala, že se nyní nemají dobře. Přišla o práci, otec dětí je na nemocenské a neplatí již tři měsíce výživné, ale na to ji upozornil. Nikdo nevěděl, že otec bude tak dlouho bez nemocenských dávek. OSSZ potvrdilo, že otec nedostal ještě vyplacený nemocenské dávky. Otec ale slíbil, že dlužné výživné doplatí ihned, jak dávky obdrží a začne pracovat. Nyní byla rodina v krizi, matka přiznala, že nemají co jíst, nemají peníze na obědy, na zimní ošacení a navíc dluží na nájemném. Otec chtěl, aby byly děti u něj o vánočních svátcích, což Jitka vítala. Také zmínila, že problémy jsou nyní s matkou otce. Matka otce (Jirího) s ním žije v bytě 2 + 1. V poslední době začíná dětem neustále vyčítat, že matka po něm chce přehnané výživné, že je mrcha. Nejmladší Sabina jezdila k otci velmi ráda, nyní nechce. Na vánoce tam babička děti nechce, protože jim stejně jako matka nebude mít dát co jíst. Syn je bez nemocenské a ona to z důvodu neutáhne. OSPOD domluvil spolupráci s FOD, rodině byla nabídnuta pomoc - nákup potravin a oblečení pro děti. Na otázku, proč je matka na děti vulgární a zlá, Jitka odpověděla, že je to z celkového vypětí a stresu. Prý se to nebude opakovat.

V roce 2016 přišlo další oznámení na chování matky. Matka odmítla několikrát šetření se strany OSPOD. Sousedé potvrdili útoky matky na děti. Umožnila ho až na

čtvrté vyžádání. Šetření proběhlo odpoledne. Doma byl Dominik, Filip a Sabina. Matka je opět bez práce a oznámila, že se výrazně vyhrotily vztahy mezi ní a bývalým manželem. Prý si děti nebere jak má, nebo vůbec, kromě placení výživného se o nic nezajímá. Děti vstoupily do hovoru a verzi matky hlavně Dominik popřel. Naopak řekl, že k otci chtějí, ale matka jim to zakazuje a proti otci je navádí. Matka děti výrazně okřikovala i před pracovníky. Vztah matky a synů Dominika a Filipa se zdá velmi narušený. Oba chlapci v rozhovoru s pracovníky přiznávají, že matka často křičí, že občas nemají jídlo, ale oba uvedli, že je matka nebije. Za dva měsíce došlo k výraznému problému, když šla matka do školy. Dominikovi kontrolovala skříňku a svého syna před ostatními spolužáky obvinila, že je zloděj, jelikož měl ve skříňce různé věci a nic si nenechala vysvětlit. Ponižovala a urážela ho před ostatními. Dominik utekl a domů se nevrátil. Matka to na OSPOD hned ohlásila, Dominika hledala PČR. Odpoledne se vrátil, ale ráno utekl znovu. Na OSPOD zavolal otec, že je syn u něj a že by chtěl i Filipa. Prý si sežene větší byt. OSPOD si ihned k rozhovorům přizval oba syny. Oba potvrdili verzi otce, chtějí nyní bydlet u něj, mají se tam lépe, nehladoví, mohou si více hrát, nikdo jim nenadává. Matka prý je nebije, ale je na ně zlá, nezvládá špatnou situaci, neustále je uráží, ponižuje, jako např. ve škole (potvrzeno spolužáky i učitelkou ZŠ). Jídlo u matky dostávají jen na přiděl a matka prý nyní téměř nevaří. Říkají, že na Sabinu je matka jiná, je pro ni nejhodnější. ZŠ potvrdila, že školní výsledky synů jsou stále velmi špatné, Dominik propadá, Filip prozatím ne, ale zhoršení je patrné. Filip byl dvakrát přistižen při drobné krádeži ve škole, což se v současné době řeší, Sabina je relativně v pořádku. Matka byla s názorem synů obeznámena. Situaci chce řešit, uznává svou chybu. Schůzka s otcem je naplánovaná. Matka se bydlení synů u otce a upravení péče nyní nebrání.

Vzhledem ke všem skutečnostem pokračuje soudní dohled u nezl. Dominika, Filipa a Sabiny doposud. Svěření péče o syny otci se momentálně bude prošetřovat a řešit.

Rozhovor s klientkou a pracovníci OSPOD

Čtvrtá studie popisuje rodinu se čtyřmi dětmi. Partneři byli manželé, ale nakonec se rozvedli. Momentálně žije matka pouze s dcerou, Dominik a Filip jsou u otce, nejstarší syn je již plnoletý a žije u přítelkyně. Otec dětí má po celou dobu zaměstnání,

matka pracuje pouze příležitostně. S předem domluveným rozhovorem na OSPOD matka souhlasila, ale rozhovor byl velmi nesouvislý. Matka je poměrně vulgární, rozpačitá. Odpovědi byly někdy strohé, někdy neodpověděla vůbec.

Nejprve Jitka vzpomínala na své dětství, nemluvila o něm zle. Měla všechno, co potřebovala, s mladší sestrou si rozuměla, bohužel jí brzy zemřela matka, byla alkoholička. Jitka ji ale omlouvala, prý pila kvůli otci, který si našel novou partnerku. Poté se v podstatě upila. Jitka dává velkou vinu otci i při rozhovoru. *„Máma se upila kvůli otci, může za to, si myslím, a neměl na nás pak už ani moc čas, ani na mě ani na ségru, nemám se ráda s jeho ženou dodnes a nevdí mi to.“* Svě dětství ale nepovažuje víceméně za špatné, jen měla málo přátel. Po smrti matky byla dost izolovaná, novou partnerku otce nikdy nepřijala. Manžela potkala Jitka na střední škole, dlouho spolu chodili a vzali se. Do manželství se postupně narodily 4 děti, 3 synové, 1 dcera. Jitka byla neustále na rodičovské dovolené, pracoval manžel. Jitka říká, že rodinu užívali těžko, kolikrát si manžel bral brigády, aby mohli dětem něco dopřát. Díky tomu jí ale nepomáhal s výchovou dětí a s domácností. Zpočátku Jitce samota nevdala, později ji označila za stresující. Jitka se kvůli tomu s manželem pořád hádala, ale na brigádu jít nechtěla. *„Sme potřebovali peníze, ale být sama se čtyřma děckama to bylo těžké, jsem byla nas..., často.“* OSPOD začíná s rodinou pracovat těsně před narozením čtvrtého dítěte. Na rodinu si stěžují sousedi. Rodiče se prý hádají, bijí, matka neustále hrozně a vulgárně křičí na děti, rodiče mají dětem vyhrožovat a nechávat je často samotné. Jitka k tomu při rozhovoru říká, že občas děti okřikne, ale obvinění sousedů jsou často zveličená a uráží ji - *„to trochu moc hrotí, někdy je potřeba být rázná, aby poslouchaly“*, vadí jí, že jí potom pracovnice OSPOD neustále navštěvuje, sleduje, jak má uklizeno a o tom, co je uklizené a co ne, má každý z nás jiné představy. OSPOD prováděl v rodině i šetření na základě zprávy ZŠ a MŠ, které upozorňovaly na špatný stav chlapců - na únavu, bolest hlavy, na stres dítěte, na občasný hlad dětí, agresivitu chlapce vůči dětem ve školce, dlouhodobé neléčení atopického ekzému. ZŠ i MŠ na chování matky k dětem upozornila i OSPOD. Jitka ve spolupráci s OSPOD slíbila nápravu. Již tenkrát byl nařízen soudem dohled nad nezletilými dětmi vzhledem k nevhodné výchově. Po narození dcery se brzy rodiče rozvedli. Jitka říká, že to bylo doma hrozné. Manžel se odstěhoval, ale nepomohl rodině se stěhováním do sociálního bytu, o který Jitka požádala. Jitka s dětmi byt získala, ale při kontrole pracovnice našly nový byt v žalostném stavu. Jitka to v rozhovoru uznala, ale omlouvala to tím, že sama

to lépe zvládat nemohla se čtyřmi dětmi. Jitka doposud nepracovala, je pravdou, že si udělala kvůli práci rekvalifikační kurz, ale stálou práci neměla. Otec výživné platil, ale nijak se o děti nezajímal. Dětem to prý bylo líto. Jitka si pak našla práci na krátkou dobu, rodině a dětem se dařilo lépe. Tato období, kdy se daří rodině lépe, se střídají s obdobími, kdy je rodina v kritické situaci. Horší období vždy přichází se špatnou finanční a materiální stránkou, kdy matka situaci nezvládá a svou frustraci si vybíjí na dětech. Jakmile nemá práci, nebo se otec z nějakých důvodů zpozdí s výživným, má rodina problémy. Jitka neustále připomíná, že finanční stránka je velmi důležitá. Říká, že bez peněz se žít nedá, proto je pak podrážděná a svůj stres pak někdy přenáší na děti. Při rozhovoru přiznává, že na děti křičí a slovně je napadá. Obviňuje je z různých věcí, občas jim nedá jídlo, když nemá, ale vždy je k tomu dohnána vypjatou situací. Děti chodí do školy neumyté, nesoustředěné, unavené, volný čas tráví chozením po ulicích. Obrovské konflikty vznikají mezi ní a jejím druhým a třetím synem. Matka své chování částečně omlouvá, se čtyřma dětma se to prý jinak nedá, když je sama. Druhý nejstarší syn již dvakrát utekl z domova, vždy po konfliktu s matkou. Hledala ho i PČR. Utekl k otci, kde v současné době chce žít. Cítí se tam lépe, nic mu nechybí, nebojí se ho a stejně tak to cítí i třetí syn (situace se v současné době řeší, změna ve svěření do péče). Matka během rozhovoru házela hodně vinu na bývalého manžela ve spoustě věcí, ze záznamů OSPOD je však zřejmé, že děti některé věci popřely. Matka uvádí, že otec se o děti nezajímá. Děti mají verzi, že ano, ale matka je naopak k otci často nechce pustit. OSPOD s rodinou neustále pracuje, matka se snaží vždy na základě intervence problémy řešit. Situace je vzhledem k nezl. dětem neustále mapována, aby nedošlo k závažnému narušení vývoje dětí. Ze strany OSPOD je matka problematická v komunikaci. Snaží se o to, aby mohla částečně plnit alespoň základní rodinné funkce.

4.6 Analýza zjištěných údajů v konfrontaci s odbornou literaturou

Hlavním cílem v praktické části bylo poukázat na to, jakým způsobem může dysfunkční rodina ohrozit nebo ovlivnit optimální vývoj dětí. Z výše zmíněných případových studií jsem získala dostatečné množství informací k tomu, abych mohla odpovědět na hlavní i vedlejší výzkumné otázky. Množství získaných informací je ovšem nedostačující pro větší zobecnění vzhledem k počtu studií.

V bakalářské práci byly sepsány čtyři podrobné případové studie a také tři rozhovory s klientkami. Na základě získaných faktů můžeme říct, že všechny tyto rodiny patří do rodin dysfunkčních či problémových, jak ve své publikaci uvádí Jiří Dunovský⁶⁵, což znamená, že rodiny nedostatečně plní jednu či více svých funkcí. Nedokáží své problémy vyřešit a je nutné s rodinami soustavně pracovat. V případě mého výzkumu jsou všechny rodiny na základě rozhodnutí soudu pod zvýšeným dohledem OSPOD, nebo je navrženo jiné výchovné opatření. Ve výzkumu jsou uvedeny rodiny s dětmi od jednoho roku do osmnácti let. Je viditelné, že u všech sledovaných rodin je vážně negativně ovlivněn vývoj dětí. V rodině, která měla být pro dítě vzorem, se dítěti nedostalo dostatečné péče, lásky, porozumění, zabezpečení jeho potřeb. Děti se mnohdy setkaly s násilím, vulgaritou, odmítáním a nezájmem.

Všechny respondentky momentálně tvoří neúplné rodiny, kdy rodina trpí absencí jednoho z partnerů/rodičů, což je ve dvou případech způsobeno rozvodem rodičů, v dalších dvou případech se jedná o nesezdané partnerství, kdy se partneři rozešli nebo spolu nežijí v trvalém partnerském svazku.

Všechny rodiny zajišťují funkci biologicko-reprodukční, kdy se do rodin rodí děti. Funkce sociálně-ekonomická je u všech rodin velmi oslabena, do pracovního procesu se nezapojuje žádný z rodičů nebo pouze jeden, což je ve více početných rodinách nedostatečné. Na základě pozorování rodin a získaných informací můžeme říci, že oslabeny jsou ale i další funkce - ochranná (pečovatelská), socializačně-výchovná, rekreační (relaxační, zábavná) i emocionální, které mají dětem poskytnout a zabezpečit základní i druhotné životní potřeby, které uvádí B. Kraus.⁶⁶ Všechny dotazované klientky při sociálním šetření i rozhovorech převážně poukazují na problémy sociálně-ekonomické, tedy materiální a přikládají jim největší váhu, přičemž dle nich díky těmto problémům vznikají další problémy v rodině. Všechny rodiny můžeme dle Matouška a Pazlarové označit jako rodiny s tzv. nízkým socio-ekonomickým statusem, tedy rodiny žijící v relativní chudobě, kdy potřeby dítěte jsou uspokojovány na velmi nízké úrovni, což může mít vliv na tělesný i duševní vývoj dítěte a jeho budoucnost.⁶⁷ Všechny respondentky přiznávají, že jejich materiální i finanční prostředky jsou

⁶⁵ DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1986, s. 28.

⁶⁶ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 2014, s. 81 – 83.

⁶⁷ MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. 2010, s. 81 – 82.

omezené, čímž trpí celá rodina i děti, ale přístup rodičů z těchto rodin k zapojení do výrobního procesu, ke spolupráci s úřadem práce je spíše negativní, jak uvádí pracovnice OSPOD. Dá se říci, že ve dvou případech (rodina A, C) spíše spoléhají na pomoc ze strany státu a pomáhajících organizací. Všechny respondentky uvádějí, že mají zájem o to, aby byly zaměstnány, pokud bude pracovní doba umožňovat péči o děti, ale žádná z nich si zatím práci nedokázala udržet delší dobu. Jedná se převážně o krátkodobé brigády.

Poruchy funkcí rodin, které je možné v těchto sledovaných rodinách dle Dunovského vypočítat, úzce souvisí s neplněním funkcí rodin, které se u všech rodin vzájemně prolínají. U všech rodin se jedná o poruchu sociálně-ekonomickou (neschopnost zabezpečení rodiny), poruchu emocionální (rozvod, rozchod rodičů, nezájem rodičů o dítě) a také poruchu socializačně-výchovnou, kdy je negativně ovlivněn vztah mezi rodiči a některými dětmi. Narušení vztahu mezi rodičem a dítětem může být způsobeno nechtěním nebo neschopností (nevyzrálostí) rodiče se o své děti postarat. Ve sledovaných rodinách jsou příčiny různé a jsou ovlivněny např. nezaměstnaností, nezralostí partnerů, rozchodem partnerů.⁶⁸ Respondentky často uvádějí, že mají zájem se o děti starat, ale často je jejich přístup k dětem ovlivněn absencí druhého rodiče, kdy situace s dětmi těžko zvládají.

Ve všech těchto rodinách již můžeme pozorovat následky poruch funkcí rodiny. Jedná se o poruchy fyzického i psychického (duševního) zdraví, což může dále negativně ovlivnit život dítěte. Gjurovičová se zmiňuje i o tom, že tyto poruchy mohou být pro děti natolik závažné, že v nich mohou vyvolat v budoucnu sklony k vandalismu, alkoholismu, lhaní a k dalším negativním sociálně patologickým jevům nebo mohou vést k výraznému zhoršení zdravotního stavu. U sledovaných rodin již můžeme vidět zhoršení zdravotního stavu dětí (rodina B - biologický vývoj Lenky, rodina C - špatný lékařský dohled u dětí díky nezájmu rodičů, absence základních očkování dětí, rodina D - Dominik, zhoršení zdravotního stavu).⁶⁹ Ze zpráv OSPOD, z doložené dokumentace ze ZŠ i MŠ, z lékařských zpráv je patrné, což respondentky nepopíraly, že se u některých dětí zhoršil zdravotní stav. Děti občas trpí nedostatkem lékařské a hygienické péče, nedostatkem potravin, u některých starších dětí se objevují sklony k agresivitě, lhaní. Děti mají problémy ve škole, vyhýbají se kolektivu, což přesně

⁶⁸ DUNOVSKÝ, Jiří. Dítě a poruchy rodiny. 1986, s. 16 - 22.

⁶⁹ GJURIČOVÁ, Šárka, KOCOURKOVÁ, Jana a KOUTEK, Jiří. *Podoby násilí v rodině*. 2000, s. 32 - 52 .

popisují výše uvedené jednotlivé případové studie. Matky ale uvádí, že na základě upozornění různých institucí se vždy snažily o nápravu, případně přijaly nabízenou pomoc OSPOD či jiných pomáhajících organizací.

Pokud se zamyslíme nad potřebami dítěte, ať již biologickými či duševními, kterými se zabývá více autorů, je patrné, že tyto potřeby dětí nejsou v těchto rodinách dlouhodobě dostatečně uspokojovány. P. Kopřiva ve své knize uvádí, že tento problém může vážně narušit zdravý vývoj jedince.⁷⁰ Vývoj dětí je tedy v každém případě ovlivněn negativně.

Všechny zmiňované případy jsou tedy dysfunkční rodiny. Tyto rodiny je možné dle odborné literatury dělit dle různých hledisek. Z. Matějček rozděluje dysfunkční rodiny dle výchovných stylů, které významně ovlivňují další vývoj dítěte. Tato typologie úzce souvisí i s otázkou mého výzkumu jaké mohou být příčiny dysfunkce v rodině.

Dle zjištěných skutečností je zřejmé, že příčiny vlastních dysfunkcí ve sledovaných rodinách jsou různé. Objevují se zde faktory, které jsou uvedeny v teoretické části - nezralost rodiny (rodina C), přetíženost rodiny vlivem nenadále problémové situace (např. ztráta zaměstnání, rodina A, B, C, D), disociovanost pramenící z narušených vnitřních i vnějších vztahů (rodina A, C, D), rozvod rodiny (rodina B, D), vznik nové nevlastní rodiny s novým partnerem rodiče (rodina B) a dalšími sourozenci.⁷¹ Samy respondentky uvádějí, že tyto faktory je ovlivnily již v jejich dětství. Žádná z nich nepochází z úplné rodiny, která by plně zabezpečovala své funkce. Samy matky označují své dětství za neplnohodnotné, což je patrné z rozhovoru s nimi (rodina A, C, D) a v podstatě můžeme říct, že i jejich orientační rodiny, ve kterých vyrůstaly, byly dysfunkční.

Také chování některých rodičů nese rizikové faktory - rodičovství je neuspokojuje, sami rodiče nemají příliš dobré vzpomínky na své dětství. Rodiče se vyznačují nebezpečným chováním - mají sklony výrazně projevovat negativní city, nejsou empatičtí. Příčinou je i relativní chudoba, špatná ekonomická a materiální situace v rodině, díky níž nemohou rodiny plnit své funkce (ohrožení tělesného i duševního vývoje dětí). Tento déle trvající stav může negativně ovlivnit chování rodiče, který svůj

⁷⁰ KOPŘIVA, Pavel et al. *Respektovat a být respektován*. 2008, s. 190 - 191.

⁷¹ MLČÁK, Zdeněk. *Dysfunkční rodina: teoretické a diagnostické aspekty*. 1996, s. 9 - 10.

stres a napětí přenáší nevhodnou výchovou na své děti. Rodiče jsou často v této době nakloněni společensky nežádoucím jevům jako je alkoholismus, užívání drog, prostituce, gamblerství a tím rodinu a především děti ohrožují ještě více. I tento jev, kdy je u rodičů zřetelné negativní chování k dětem, rodiče mají sklony k alkoholismu, gamblerství a jejich postoj k dětem je negativní, mnohdy až hostilní, můžeme u všech sledovaných případů vyzorovat (mimo rodinu B).

M. Vágnerová uvádí např. tyto rizikové faktory rodičovství. Špatnou zkušenost z dětství, což znamená, že rodiče mají tendence si své negativní zážitky přenášet i do svých rodin (rodina A, D), rizikové chování - nedostatečná sebekontrola, impulzivnost (rodina C, D), nedostatky v sociální orientaci (nízká empatie, osamělost).⁷²

Ve všech zkoumaných rodinách se objevují společné rysy příčin dysfunkcí v rodině, které vedou k tomu, že je rodina dysfunkční, neplní své funkce, nezabezpečuje dostatečně potřeby dětí, čímž ohrožuje jejich zdravý a přirozený vývoj.

Další otázka se týkala spolupráce rodiny s OSPOD a dalšími pomáhajícími institucemi. Všechny zmíněné rodiny s OSPOD a jinými doporučenými pomáhajícími organizacemi (jako Fond ohrožených dětí, Charita) spolupracují. Spolupráce s OSPOD vznikla na základě různých oznámení ze stran lékařů, školy, anonymních oznámení, které vždy upozorňovaly na špatnou situaci v rodině nebo na zanedbávání a ohrožování dětí. Ze strany OSPOD je převážně spolupráce s rodinou C velmi problematická, matka ovšem doposud na základě různých intervencí vždy zajistila nařízenou nápravu. S organizacemi rodiny spolupracují v zájmu zlepšení situace v rodině, párkrát byla pomoc nezbytná, jak ukazují konkrétně případové studie (nákup jídla, ošacení).

Na základě nastudovaných dokumentů je zřejmé, že u některých dětí došlo k zanedbávání (nejčastější varianta syndromu CAN) v důsledku nedostatečného uspokojování potřeb dítěte. U sledovaných rodin se jedná o zanedbávání výchovné, emoční, zanedbávání zdravotní péče, v menší míře i zanedbávání fyzické.⁷³ Respondentky považují intervence a anonymní oznámení mnohdy za přehnané, ale nepopírají tuto formu zanedbávání a situaci se snaží s pomocí dalších organizací řešit.

⁷² VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2004, s. 592.

⁷³ BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 2011, s. 41.

Z rozhovorů s respondentkami vyplývá, že i přes komplikovanou spolupráci s OSPOD a jinými organizacemi si pomoci váží, jelikož je pro rodiny důležité, aby děti nebyly z rodiny odebrány. Je nutné zmínit, že v žádné ze sledovaných rodin nebyl doposud zaznamenán případ závažnějšího týrání dětí jako je opakované psychické, fyzické či sexuální týrání.

Odborná literatura se vyjadřuje k následkům zanedbávání, které mohou mít pro děti a jejich další vývoj velmi negativní následky. Děti mohou v důsledku zanedbávání trpět mnoha poruchami, nejčastěji se u nich objevuje citová deprivace (děti jsou nedůvěřivé, v dospělosti špatně navazují vztahy, jsou zlostné, afektivní, mnohdy přecitlivělé a často trpí nízkou sebedůvěrou). Další poruchou je citová subdeprivace, která je méně častá a méně rozpoznatelná (dítě nestrádá materiálně, ale spíše emočně, dítě trpící touto poruchou je spíše samotářské, přehlížené, jeho emoční strádání se často projevuje zhoršením prospěchu, izolací od kolektivu nebo naopak zvýšenou agresivitou). Obě tyto poruchy můžeme u dětí ze sledovaných rodin zaznamenat, což potvrzuje pracovnice OSPOD i některé zprávy z dokumentace z MŠ a ZŠ.

Cílem poslední otázky bylo vysledovat jaký má rodina zájem o nápravu, zda chce zabránit nejhoršímu, což znamená zabránit odebrání dítěte. Je viditelné, že jde o rodiny s různými dysfunkcemi, všechny ovšem prozatím jeví zájem o nápravu a o to, aby u dětí nebyla soudně nařízená ústavní a ochranná výchova. Bez dohledu a pomoci prozatím rodiny fungovat neumí, je nutná kontrola, dohled všech zúčastněných, hlavně v zájmu dětí. Přes veškeré problémy rodiny prozatím zcela úplně nerezignovaly, částečně o děti jeví zájem i přesto, že nedokáží děti zdaleka zajistit a zabezpečit jako rodiny funkční. Jistým způsobem se snaží sjednat nápravu, prozatím pod dohledem.

ZÁVĚR PRÁCE

Rodina je pojem symbolizující matku, otce, sourozence a s tím spojenou lásku. Dále radost, zájem rodičů, bezpečí, jistotu, důvěru a pomoc. Je toho mnoho, co si pod tímto pojmem můžeme představit a většina z nás si takto na rodinu a na své dětství pamatuje. Ne však všechny děti mají možnost vyrůstat v milující rodině, v rodině kde je láska, bezpečí, jistota na prvním místě. Ne všechny děti bohužel žijí v rodinách, kde mají dostatek toho, co potřebují, co je pro jejich vývoj i pro budoucí život důležité. Rodina má být dítěti příkladem, jak dále uchopit svůj život, jak se chovat, jak jednat, jak vytvářet nové vztahy a jaké uznávat hodnoty. Není pravdou, že děti jsou dnes zlé, bez zájmu, chybí jim úcta, respekt. Děti jsou pořád děti, pouze mají nové možnosti, které doba přináší a úlohou nás rodičů je, děti správně vést, zajistit a zabezpečit tak, abychom předešli či zmírnili případné negativní vlivy, které je dnes ohrožují. To co předáme svým dětem v dětství, ovlivní celý jejich budoucí život.⁷⁴

Je nutné dodat, že dnešní doba přináší řadu problémů a nových nároků, které jsou zvláště pro mladší rodiny přítěží, a které bohužel mnohé rodiny neumí vyřešit, čímž se dostávají do situace, že nejsou schopny plnit své funkce, což se projevuje hlavně na dětech. Ze svého okolí znám několik dysfunkčních rodin a toto téma mne natolik zaujalo, že jsem se rozhodla ho zpracovat ve své bakalářské práci.

Práce je rozdělena do dvou hlavních částí, teoretické a praktické. Cílem teoretické části bylo použít získané informace z odborné literatury a utvořit ucelený text o rodině a dysfunkční rodině. Teoretická část má tři hlavní podkapitoly, které se dále dělí. První kapitola se zabývá základními pojmy o rodině, jako jsou typologie rodin, funkce rodiny, rodinné prostředí, poruchy rodiny, potřeby dítěte, následky poruch rodiny. Druhá kapitola se věnuje přímo dysfunkčním rodinám. Zabývá se konkrétně jejich typologií, rodičovstvím v dysfunkční rodině, problémy dysfunkční rodiny, pozicí dítěte v této rodině a tím jaké může mít pro dítě následky pobyt v dysfunkční rodině (případně zanedbávání, týrání, zneužívání). Třetí část pojednává o legislativě a právech dětí, orgánu sociálně-právní ochrany, sanaci rodiny a také roli sociálního pedagoga v souvislosti s dysfunkční rodinou, který se zde může významně uplatnit.

Praktická část je věnována nejprve výzkumným cílům a otázkám, dále vysvětlení pojmu kvalitativní výzkum, případová studie. Další podkapitola se věnuje sběru dat,

⁷⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. 2008, s. 30 - 65.

mlčenlivosti, výběru respondentů, vyhodnocování dat. Následují podrobné a konkrétní případové studie dysfunkčních rodin. Poslední podkapitola se zabývá analýzou jednotlivých případů v konfrontaci s odbornou literaturou.

Při srovnání informací z teoretické části a jednotlivých případových studií, které jsem zhodnotila, se ukazuje, že dysfunkční rodina může výrazně negativně ohrozit či ovlivnit život dítěte nebo dětí. Ukazuje se, že spolupráce těchto rodin s OSPOD nebo jinými pomáhajícími institucemi je nutná, zvláště z hlediska dohledu na péči o dítě. Pro vytvoření teorie vyplývajících z těchto studií, bychom ovšem potřebovali mnohem větší množství případových studií.

Zpracování této bakalářské práce pro mne bylo velkým přínosem. Teoretická část výrazně rozšířila mé dosavadní informace, praktická část mi umožnila poznat konkrétní případy dysfunkčních rodin. Byla jsem obeznámena se spisovou dokumentací o rodinách a získala jsem spoustu poznatků o práci s nimi.

POUŽITÁ LITERATURA

Knižní zdroje

BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2011. 151 s. ISBN 978-80-262-0031-4.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha, 1986.

DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 279 s. ISBN 80-7169-254-9.

DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995. 245 s., [8] s. barev. il. ISBN 80-7169-192-5.

GIDDENS, Anthony a SUTTON, Philip W., ed. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013. 1049 s. ISBN 978-80-257-0807-1.

GJURIČOVÁ, Šárka, KOCOURKOVÁ, Jana a KOUTEK, Jiří. *Podoby násilí v rodině*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2000. 101 s. ISBN 80-7021-416-3.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 280 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1168-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

JAMIOLKOWSKI, Raymond M. *Coping in a dysfunctional family*. Rev. ed. New York: Rosen Pub. Group, c1998. ISBN 0823927156.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KOPŘIVA, Pavel et al. *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž: Spirála, 2008. 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.

KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 157 s. Recenzované monografie; 44. ISBN 978-80-7435-411-3.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. 215 s. ISBN 978-80-262-0643-9.

- LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. 343 s. ISBN 80-7169-195-X.
- LINHART, Jiří, ed. *Velký sociologický slovník*. Sv. 1, A-O. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.
- LOVASOVÁ, L., SCHMIDOVÁ, K. *Tělesné tresty*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 24 s. ISBN 80-86991-75-X
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové mílníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2005. 182 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0870-1.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2008. 108 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-504-2.
- MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2002. 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. Studijní texty; sv. 38. ISBN 80-86429-58-X
- MLČÁK, Zdeněk. *Dysfunkční rodina: teoretické a diagnostické aspekty*. Ostrava: Scholaforum, 1996. 22 s. Tematický sešit - občanská výchova.
- NOVOTNÁ, Věra. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2007. 471 s. ISBN 978-80-86131-72-6.
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: LINDE, 2003. 156 s. ISBN 80-86131-44-0
- ŠVAŘÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VANÍČKOVÁ, E. *Interpersonální násilí na dětech*. Praha: Úřad vlády, 2009, ISBN 978-80-7440-001-8.

WALDFOGEL, Jane. *What children need*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2006. Family and public policy. ISBN 9780674022126.

Elektronické zdroje

KOHOUTEK, Rudolf. Vliv rodiny na rozvoj osobnosti člověka. In: *Psychologie v teorii a praxi* [online]. [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0912/vliv-rodiny-na-rozvoj-osobnosti-cloveka>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Informovaný souhlas s využitím výzkumného rozhovoru

Příloha č. 2 - Nestrukturovaný rozhovor (otázky)

Příloha č. 1

INFORMOVANÝ SOUHLAS S VYUŽITÍM VÝZKUMNÉHO ROZHOVORU

Žádám Vás o souhlas s písemným záznamem rozhovoru. Informace z rozhovoru budou použity pro výzkum v mé bakalářské práci.

Název práce: Vliv dysfunkční rodiny na vývoj dětí

Jméno autorky: Martina Kubová, studentka UP Olomouc

Prohlášení:

Vzhledem k závažnosti dané problematiky budou všechny osobní údaje dle zákona o ochraně osobních údajů změněny, rozhovory jsou dobrovolné, písemné záznamy budou následně použity pouze pro zpracování případových studií v bakalářské práci a nebudou zveřejňovány žádným jiným způsobem. Od rozhovoru můžete jako respondent/ka kdykoli odstoupit.

Tímto Vás žádám o pozorné přečtení těchto informací a případný souhlas s Vaší účastí na výzkumu.

KUBOVÁ MARTINA

PODPIS:

Všechna jména včetně osobních údajů byla změněna z důvodu ochrany osobních údajů dle zákona č. 101/2000 Sb.

V..... DNE.....

PODPIS RESPONDENTKY:

Příloha č. 2

NESTRUKTUROVANÝ ROZHOVOR

(přípravené otázky pro rozhovor)

1. Jaké bylo Vaše dětství, vzpomínáte na něj ráda?
2. Můžete mi prosím popsat Váš život, jak ho vidíte vy, jaký na něj máte pohled (co Vás těší, co se Vám povedlo, co máte ráda)?
3. Jaké jsou Vaše problémy nyní? Co je pro Vás v souvislosti s rodinou a dětmi složité?
4. Chcete, aby děti zůstaly ve Vaší péči? Jste schopna více pracovat na případné změně?
5. Jak Vy sama vnímáte změnu chování dětí, pokud ji vidíte, ovlivnila Vaše rodinná situace děti?
6. Vadí Vám spolupráce s pomáhajícími organizacemi, s OSPOD nebo ji přijímáte bez problémů?